BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM GRAECORUM ET ROMANORUM
EDITA CURANTE
CAROLO SCHENKL



# M. TULLI CICERONIS
# ORATOR.

RECENSUIT

TH. STANGL.

LIPSIAE.
SUMPTUS FECIT G. FREYTAG.
[illegible]

BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM GRAECORUM ET ROMANORUM
EDITA CURANTE
CAROLO SCHENKL.

# M. TULLI CICERONIS

# ORATOR.



RECENSUIT

TH. STANGL.

LIPSIAE
SUMPTUS FECIT G. FREYTAG
MDCCCLXXXV.

# M. TULLI CICERONIS
# ORATOR

## AD M. BRUTUM.

RECENSUIT

TH. STANGL.



LIPSIAE
SUMPTUS FECIT G. FREYTAG
MDCCCLXXXV.

# PROOEMIUM.

## ARGUMENTUM*.

Cum saepius Cicero a M. Bruto rogatus esset, ut quale ei uideretur eloquentiae genus, quo nihil addi posset, exponeret, hoc libro, anno a. Chr. n. XXXXVI inter bellum ciuile Africanum conscripto, id quod ille rogauerat efficiendum suscepit, quamquam, ut in prooemio dicit, uerendum erat, ne perfecti oratoris imagine proposita retardaret studia multorum, qui desperatione debilitati experiri id nollent, quod se assequi posse diffiderent, ac ne in summo oratore fingendo talem informaret, qualis fortasse nemo fuisset. sed utramque dubitationem sic tollit, ut doceat primum neque quod sit optimum in artibus desperandum esse, et in praestantibus rebus magna esse ea quae sint optimis proxima; deinde hic non quaeri quis fuerit orator, sed quid sit illud in arte dicendi, quo nihil possit esse praestantius. et quoniam haec ingressio uideri poterat e media philosophia repetita, fatetur se oratorem non ex rhetorum officinis, sed ex philosophiae spatiis exstitisse, omninoque sine philosophia negat effici posse quem quaerat eloquentem (c. 1—5 med). summa autem totius disputationis huc redit, ut doceatur oratorem perfectum eum esse, qui trium illorum generum dicendi uim consecutus sit, ut parua summisse, modica temperate, magna grauiter dicere possit. peraeque autem in his omnibus floruisse perpaucos, multosque fuisse, qui Atticum dicendi genus in tenuitate et ieiunitate quadam ponerent, cum potius Attice dicere nihil aliud sit quam in omni genere dicendi id quod insolens aut ineptum sit uitare, (c. 5 rel.—9).

Iterum muneris a Bruto flagitati difficultate explicata (c. 10) et praemissa breui generis epidictici descriptione cum Isocratis laude coniuncta (c. 11—13) tria potissimum uidenda oratori docet,

*) Deprromptum ex editione quam instituit a. 1815 Chr. God. Schuetz, ita ut pauca uel addita sint uel dempta.

quid et quo quidque loco et quo modo dicat. ac duo breuiter prima perstringit (c. 14—16). de modo autem dicendi fusius disserit eumque actione (c. 17. 18) et elocutione contineri docet. hanc elocutionem oratoris primum seiungit ab oratione philosophorum, sophistarum (c. 19), historicorum, poëtarum (c. 20). deinde eloquentem esse docet eum, qui in foro causisque ciuilibus ita dicat, ut probet, ut delectet, ut flectat. huius eloquentiae fundamentum esse sapientiam, sine qua orator quid deceat in sententiis aut in uerbis, quo nihil sit maius uel difficilius, intellegere non possit (c. 21. 22). tum trium illorum dicendi generum notam et formulam constituit et quomodo orator in genere tenui (c. 23—26), in medio (c. 27), in graui (c. 28) decore uersetur exponit. hanc autem uarietatem saepe in eadem oratione temperandam esse docet, quidque ipse in ea re assecutus sit enarrat (c. 29—31). neque uero perfecte eloquentis esse eam tantum facultatem habere, quae sit eius propria, sed potius eum a dialecticis instructum omniumque philosophiae partium narum esse debere, ac ne iuris quidem ciuilis aut historiae ignarum (c. 32—34).

Sic instructum uenturum ad causas, quarum generibus cognitis semper ad id quod deceat accommodaturum orationem; inprimis autem cum in uniuersa generis quaestione, tum in amplificatione recte tractanda uersaturum (c. 35—36 med.). duo restare, quae bene tractata admirabilem eloquentiam faciant: alterum quod Graeci ἠθικὸν uocent, alterum quod παθητικόν (36 extr.—38). praeterea magnum orationi ornamentum afferre figuras uerborum et sententiarum (c. 39. 40).

Sed haec nisi collocata et structa satis placere non posse. qua de re dicturus primum non indignum esse sua persona ista docere demonstrat (c. 41—43); deinde recta collocatio uerborum quae sit ostendit: in quo primum esse curandum, ut inter se quam aptissime cohaereant extrema cum insequentibus primis, eaque sint quam suauissimis uocibus (c. 44—49 med.); deinde ut forma ipsa concinnitasque uerborum orbem suum conficiat (c. 49 extr.—50 med.); denique ut comprehensio, id est periodus, apte et numerose cadat (c. 50 rel. — 71 med.). hic primum uniuerse disputatur aduersus

eos qui numeros oratorios reprehendebant (c. 50. 51); tum de numeri origine (c. 52), causa (c. 53), natura (c. 53 extr. — 60), usu (c. 61 med.—71 med.) disseritur. ac natura quidem numerorum fusius explicatur (c. 54—60): ubi primum demonstratur esse in oratione numerum quendam (c. 56 in.); deinde hi numeri poëticine sint an ex alio quodam genere quaeritur (c. 56 rel.); tum qui maxime cadant in orationem aptam numeri (c. 57); deinceps qui numeri cum quibus miscendi sint, et quibus generibus sint quique accommodatissimi (c. 58); denique totone in ambitu uerborum numeri tenendi sint an in primis partibus atque in extremis (c. 59. 60 in.); postremo illa capita quae pertinent ad naturam numerorum oratoriorum intellegendam breuius repetuntur (c. 60 rel.).

Iam futura disputatione discripta (c. 61) ipse numerorum oratorrorum usus sic explicatur, ut primum in causis forensibus multo minus quam in epidictico genere eis utendum esse doceatur (c. 61 rel. — 62 in.); deinde quo loco sit adhibenda numerosa oratio et quam diu retinenda (c. 62 rel.); tum quot modis mutentur comprehensiones et clausulae (c. 63. 64); deinde qui numerus ex compositione et genere concinnitatis consequatur (c. 65); et quomodo partim in incisis, partim in membris eluceat (c. 66. 67); ultimo loco utilitas numerorum oratoriorum exponitur (c. 68—71 med.).

Breuis epilogus totam disputationem Bruti iudicio summittit (71 rel.).

## DE SUBSIDIIS CRITICIS

### HUIUS EDITIONIS.

Codicum Oratoris duo constat esse genera: alterum mutilorum, integrorum alterum. **mutilorum** d u a e rursus discribuntur species, quarum antiquioris unus exitat codex **Abrincensis** 238 (= **A**), cuius pars ea (fol. 51r—60r), qua Oratoris fragmenta (§ 90 (aliquan-) t o q u e r o b u s t i u s — 191 t r o c h a e u m q u o e n i m, et 231 (sem-) p e r u e r s e t u r- — 238 s u s c e p i s s e. O r a t o r e x p l i c i t) continentur, saeculo X exarata est. alteram mutilorum speciem quadraginta fere libri efficiunt per Italiam Germaniam Galliam Britanniam dispersi et saeculo XIV atque sequentibus confecti. hi

minores mutili utrum propter summam quandam uerborum et seruatorum et non seruatorum communionem ad unum omnes ex illo Abrincensi fluxisse statuendi sint an hic et alter Italicorum praecipue librorum ex altero quodam archetypo eoque Abrincensis aequali ac fere pari manauerint, quoniam adhuc sub iudice lis est, minores mutilos a subsidiis criticis omnino seiungere nolui selegique ex eis quos F. Heerdegen inspexit triginta septem libris duo, totos a me collatos: Florentinum Laurentianum S. Marci 262. membr. saec. XV in. (= **l**) et Florentinum Magliabecchianum VI 185 membr. a. 1418 perfectum (= **m**), quos hic illic componerem cum Abrincensis ea collatione, quam post Ed. Le Héricher, Ern. de Leutsch et F. G. Schneidewin, F. Heerdegen diligentissime confecit J. E. Sandys Cantabrigiensis humanissimeque mecum communicauit.[1])

**Integri** libri omnes deducti sunt e codice illo uetusto (saec. fere VIII—IX), qui Aprili fere mense a. 1422 in urbe Galliae cisalpinae Laude Pompeia inuentus a Gerardo Landriano episcopo Laudensi permissus est Gasparino Barzizio Bergomati, qui tum Mediolani et Papiae Latinarum litterarum doctor archetypi multifariam descripti exempla breui tempore omnem per Italiam diffudit. hic **Laudensis** liber ubi ipse terrarum occultus iaceat etsi post d. VI Kal. Mai. a. 1425 ne fama quidem suspicari licet, instaurari tamen quodammodo ac refingi potest quattuor quibusdam libris inter se compositis, qui inter a. 1422 et 1425 conscripti uel ex ipso Laudensi libro uel ex primo Laudensis exemplo uel ex altero quodam fonte puro quasi atque candido hausti sunt[2]). notantur autem his siglis:

**F** = cod. Florentinus Magliabecchianus I 1,14, fol. 1ʳ—32ʳ, capitum dispositione uacat, propriam Oratoris ex archetypo et inscriptionem et subscriptionem solus tuetur.

**O** = cod. Ottobonianus 2057, fol. 72ʳ—92ᵘ, in XXVIII capita digestus[3]), carens legitima inscriptione, subscriptione sua quadam auctus eaque communi quinque quos tenet libris oratoriis.

**P** = cod. Uaticanus Palatinus 1469, fol. 149ᵘ—192ᵘ, in eadem XXVIII capita digestus, carens item inscriptione, subscriptione sua quadam auctus eaque communi quattuor quos tenet libris oratoriis.

**M** = cod. Mutinensis VI D 6, fol. $37^r$—$62^r$, capitum dispositione uacans, archetypi inscriptionibus ornatus quamuis non plenis neque accuratis, subscriptionem, Bruto et Oratori communem, sua sponte subiecit Oratori.

**L** = consensus codicum F O P M.

Magliabecchianum librum, olim Nicolai de Nicolis, aut ipso a. 1422 exeunte aut a. 1423 ineunte e Laudensi transcriptum esse G. Detlefsen inde recte conclusit, quod epistula Poggii exstat, ad Nicolaum data id. Maiis a. 1423, qua Poggius uel ipsius Nicolai uel alienum librorum oratoriorum exemplum transcribendum poscit.

Ottobonianus codex et Palatinus non ipso e Laudensi libro, qui continua scriptura exaratus erat, deprompti sunt, sed ex uno eodemque illo Laudensis archetypi exemplo, quod Franciscus Bossius episcopus Nouocumanus studiose interpunxisse dicitur a Uigleuio de Ardiciis in subscriptione libri Ottoboniani (in Oratore scilicet XXVIII quos supra dixi locis). atque Ottobonianus quidem codex transcribi (=$O^1$) desitus est a. d. III Kal. Dec. a. 1422, emendari ex ipso Laudensi (= $O^2$ u e t u s) a. d. VI Kal. Mai. a. 1425. Palatini codicis neque librarium aut dominum scimus neque quo anno scriptus sit neque utrum 'exemplar' illud, ad quod a subscriptore emendatus fertur, (=$P^2$; contra $P^2$al. = P e mutilis uel aliunde correctus) idem sit atque ipse Laudensis archetypus an Laudensis totius prima translatio facta per Cosmum quendam Cremonensem.

Mutinensis liber, quamquam cum Magliabecchiano continuae scripturae societate quadam coniungitur, tamen ne ipse quidem ipso e Laudensi archetypo sumptus est; dicit eundem Francisci Calcagnini prisci heri librarius 'emendatum ab eo exemplari, quod a uetusto illo codice primum transcriptum perfectumque fuerat, pridie idus Septembres a. 1425. Mantuae.'

P codicem primus adhibuit ad Ciceronem emendandum I. Gruter, F et O Fr. Ellendt; M ubi aut quid esset princeps uidit G. Detlefsen. diligentior librorum F O P collatio debetur F. Heerdegen, noua eorundem et prima totius Mutinensis a me confecta est.

Sequitur t u r b a eorum codicum, qui aut olim mutili post inuentum Laudensem suppleti sunt aut integri ex mutilis correcti

sunt aut integri et Laudensis archetypi tot tantisque mendis referti doctorum ingeniis emendati sunt. ex his libris Heerdegen magnam uim earum aut correctionum aut coniecturarum congessit, quas easdem grammatici posteriorum temporum uel e suo quisque ingenio promptas uel e codicibus ascitas in textum Ciceronis uulgarem (= v) aut in apparatum criticum intulerumt. nos haec Italorum maxime hominum inuenta (= ε), quae quidem essent proba, e Teubneriana editione assumpsimus, non quo inde nouum quidquam aut inauditum partum putaremus, sed ut quid a superioribus criticis, quid a recentioribus in uerbis Tullianis male traditis correctum esset, magis posset distingui.[4])

Accedit tertium quoddam subsidiorum criticorum fundamentum quale positum esse uidemus in **testimoniis ueterum** scriptorum, inprimis rhetorum et grammaticorum Latinorum[5]). horum codicum quae condicio esset et ante editionem Teubnerianam et post exposuimus, idemque quid sentiremus de ea ratione, quae integris qui supra dicti sunt libris inter se aut cum mutilis intercederet, et alias et in uerbis huius editionis constituendis satis significauimus, ut eadem de re iterum disserere non huius loci sit.

In ipso uero apparatu critico condendo illud secuti sumus, primum ut Laudensis archetypi reficti errata omnia indicaremus, singulorum codicum uel integrorum uel mutilorum maxima quaeque menda atque grauissima notaremus, unde qui uellent codicum gradus tamquam atque ordinem comparando persequerentur. deinde curas Teubnerianas ita supplere studuimus, ut, quaecumque meliora hominum doctorum inuenta aut ad emendandum Tullium a librariis male habitum aut ad falsum ex interpolationibus perspiciendum aliquid proficerent, ea quocumque modo fieri posset colligeremus. in quo tamen si quis uel nouissima quaedam eademque leuiora requiret, non ea nos praetermisisse putet, sed reliquisse.

Restat ut C. Schenkl et I. E. Sandys, qui me in plagellis corrigendis optime adiuuerunt, itemque H. Hellmuth Herbipolitano, qui in hoc Oratore per hiemem praeteritam una lectitando multa me et praeclara quae ad Ciceronis sermonem illustrandum pertinerent docuit, huius tanti officii gratias agam quam maximas.

# Notae.

1) In § 136 A aeque ac L m l **tantummodo** habere dicit Sandys, non **tantum**; § 148 $A^1$ m l habent **quis tamen tam durum se**, $A^2$ L inuerterunt **quis tamen se tam durum**; Tullianum est aut superius illud aut **quis tamen tam se durum**; § 164 **finiantur-finiantur** Sandys affirmat legi prima manu; § 183 **uideatur**, non **uidetur**.

2) Laudensis archetypi inuenti quae fata fuerint ex apographorum subscriptionibus, uirorum doctorum epistulis, aliis denique illius aetatis monumentis princeps praeclare enarrauit G. Detlefsen in Uerhandlungen d. Philologen in Kiel 1869 (Teubner 1870) p. 96—105; post eadem de re dixit F. Heerdegen in ed. Teubner. Prolegg. p. XIV sq., ego in Bl. f. d. bayer. Gymn. XXI 37 sq., qui libellus hoc anno continuabitur.

3) O et P codicum librarii, utpote ad idem exemplum 'studiose interpunctum' uerba transcribentes, XXVIII quasi capita distinxerunt, sine ulla necessitate non explendo coeptas lineas, sed ab insequentibus lineis uerba continuando XXVII his locis: post §§ 42. 54. 60. 68. 74. 90. 96. 99. 101. 111. 123. 127. 133. 135. 139. 148. 163. 173. 176. 178. 185. 190. 196. 203. 220. 226. 236; fusius hac de re dictum est in Blätter f. d. bayer. Gymn. XXI 40 sq.

4) Ex primi generis codicibus cod. Laurentianus 50, 1, ab H. Rubner in programmate Spirensi a. 1882 tractatus, correxit in § 15 dicit, 64 oratoris, 68 uoluptati, 68 inseruiunt, 80 inusitatum-inusitata, 89 ex, 153 duis. alterius generis est cod. Uaticanus 1709, qui tertia manu illatas has habet emendationes: in § 5 statua, 11 oratoriis, 20 consulto, 23 <ne>, 29 [non], 30 et qui, 32 hiantia, 33 prudentia, 34 luce, 36 praescriptum, 38 <ad>, 49 aut molliet, 51 eadem, 52 sciscitari, 64 popularibus, 80 <uerborum>, 83 sicut, 83 <a>, 136 nisi aut omnes, 151 haud. longe plurimas emendationes Heerdegen contulit e tertii generis codice Laurentiano 50, 31, quem correxit Poggius Martino V P. M. ab epistulis: in § 3 quoi, 5 statua, 20 leni, 20 limati, 27 eo, 33 incendor, 33 prudentia, 42 [est], 51 eadem, 52 sciscitari, 52 <in>, 53 <in> uerbis, 62 quidam, 64 popularibus, 64 uincta, 141 praescriptionum, 143 ut ii, 144 docendo, 151 sunt, 174 iis, 180 generi, 194 fugit, 203 sensu, 210 anquirit, 211 licere,

222 profecto se fudisse, 227 lectissimis, 229 ii. tum in codice Uitenbergensi, nunc Halensi Y g 24, haec exstant emendata: in § 74 probi, 74 <in> imolanda (Quintil. II 13, 13 cum in Iphigeniae immolatione pinxisset tristem Calcham), 83 hic quidem. eiusdem generis libro Einsiedlensi 307 Heerdegen uindicat: in § 7 numquam, 20 leni, 36 ornati, 62 quidam, 64 uincta, 64 miserabile, 80 sonant-explanant, 151 sunt, 173 aut curat aut, 180 generi, 226 <quam>, 230 celet, 231 illa. de codice Laurentiano 50, 18 idem prompsit haec: in § 4 nam, 6 praestantibus, 20 consulto, 23 <ne>, 27 eo, 29 [non], 32 hiantia, 33 incendor, 33 prudentia, 34 luce, 35 recusantem, 49 aut molliet, 62 <a> diuinitate (Quintil. XI 1, 83 ex eo nomen traxisse dicitur), 73 est, 83 sicut, 83 <a>, 109 uidimus. ceterae, quaecumque occurrunt emendationes, sumptae fere sunt e codicum mutilorum genere eo quod Abrincensi aetate est inferius, uelut in § 109 uidimus, 113 tantum, 126 at, 151 sunt, 154 deinde, 156 sestertium, 157 isdem. has superiorum correctiones si cum ea uel uerborum uel apparatus critici forma qualis circumfertur comparaueris, praeter duo illos locos qui supra maioribus quibusdam litteris expressi sunt, nihil nouatum intelleges. nam quae Heerdegen alia conscripsit (in § 49 <in> suis, 105 <non> minus, 157 carenda, 165 ad ea ad quae, 187 quodsi est et, 173 aut curat aut, 236 exspectari), eae non emendationes, sed deprauationes scripturae traditae existimandae sunt. in ueris illis emendationibus uero ab Heerdegen ad codicum correctores reuocatis hoc haud dubie est boni, quod tandem sperare nobis uidemur ne eos quidem uirorum doctorum, quibus adhuc recentiorum coniecturae eodem spectantes probatae non sunt, dubitaturos esse has ipsas emendationes tamquam uetustate sacratas in textum recipere.

5) Iuuat curis Francisci Goeller et Ferdinandi Heerdegen usum secundum paragraphos digesta subiungere testimonia ueterum, quae quidem in apparatu nostro critico aut relicta aut minus accurate laudata ad genuinas lectiones restituendas aliquid conferre uideantur:

§ 3—6 excerpit Colum. de re r. I praef. 28—31.
4 'in secundis tertiisque consistere' Quintil. XII 11, 26.
4 'in secundis tertiisue consistere' Hieronym. comm. in Ezech. prol. in l. XII.
11 'ac uideo-repetitam' Non. p. 229, 21 sq.
20 'nam et — uerborum' Non. p. 115, 24 sq.
21 'est aut — expers' Non. p. 59, 29 sq.
25 'adsciuerunt — genus' Non. p. 69, 3 sq.
27 'quonam — putidus' Non. p. 460, 28 sq.
28 'modo — dicere' Non. p. 60, 4 sq.
38 (de industria) 'quae non ex insidiis — respondeant' Non. p. 525, 9 sq.
39 'alter enim — fluit' Non. p. 177, 6 sq.
40 'Theodectes autem praefractior — dilatare uerbis' Non. p. 60, 10 sq.

47 'non enim — quaerimus' Non. p. 60, 13 sq.
50 'uestibula — faciet' Non. p. 53, 11 sq.
56 'nam et infantes — tulerunt' Non. p. 56, 1 sq.
57 excerpitur a Quintil. XI 3, 58—60, Jul. Uict. p. 443, 13 sq. H., Non. p. 207, 9 sq.
59 'nullae — flexione' Quintil. XI 3, 122.
'se ipse moderans — flexione' Non. p. 207, 10 sq.
60 'in quo — sit aut uoltuosum' Non. p. 188, 18 sq.
62 'et Aristoteles — ferunt' Non. p. 133, 29 sq.
64 'casta — incorrupta' et 'quamquam — oratio est' Non. p. 459, 28 sq. 281, 12 sq.
66—67 'nam etiam — sermonis dissimile' Rufin. p. 573, 8 sq. K.
69—71 'quot officia — eorum qui audiunt' Jul. Uict. p. 439, 3 sq. H.
70 'poëmatis' Charis. p. 141, 32 K.
76—87 excerpuntur a Jul. Uict. p. 438, 9 sq. H.
77 'habet — laborantis' Quintil. IX 4, 37. Jul. Uict. p. 432, 35 sq. H.
78 'remouebitur — adhibebuntur' Non. p. 546, 13 sq.
80 'uerecundus — superlectiles. Supellex' (sic) Non. p. 177, 11 sq.
81 'gemmare — frumenta' Non. p. 340, 4 sq.
87—89 excerpuntur a Jul. Uict. p. 428, 14 sq. H.
88 'ridiculo — improbum' Non. p. 177, 14 sq.
92—96 excerpuntur a Jul. Uict. p. 438, 22 sq. H.
97—99 „ „ p. 438, 27 sq. H.
104 Ciceroni dormitare interim Demosthenem uideri dictitat Quintil. X 1, 24. XII 1, 22. et Plutarch. Cic. 24 (ἐνιαχοῦ ἀπονυστάζειν).
107 'deferuisse' Quintil. XII 6, 4.
108 'se ipse multa ex illa iuuenili abundantia coercuisse testatur' (om. 'pro Roscio', quod est ex Bruti § 312) Quintil. XII 1, 20.
122 'ducantur — adsumptis' (sic) Non. p. 211, 7 sq.
125 'tum sunt — duae' Non. p. 130, 10 sq., item p. 132, 18 sq.
134—139 'et reliqua — magnitudo' Quintil. IX 1, 37—45.
137—138 'excerpuntur a Jul. Uict. p. 433, 31 sq. H.
145 'quod prudentia — suspecta' Non. p. 400, 24 sq.
147 'omnium — non item' Ammian. Marc. XVI 1, 5.
154 'libenter — si audes' Non. p. 177, 23 sq.
'capsis' Quintil. I 5, 66.
de eis quae uerba 'cum me' excipiunt excerpit quaedam Priscian. XII p. 594, 24 sq.
157 'scripsere — sentio' Quintil. I 5, 44.
'impetratum est a ratione ut... liceret' August. Regol. p. 517, 4 sq. K.
'posmeridianas — postmeridianas' Uel. Long. p. 79, 3 sq. K.; u. etiam Quintil. IX 4, 39.

157 'iam uidetur — medidiem' Non. p. 60, 17 sq.
158 'excerpitur a Uel. Long. p. 60, 6 sq. K. et Gellio XV 3, 2.
159 'concisam — uolunt' Non. p. 161, 8 sq.
'quid uero — debet oratio' Gellius II 17, 2.
161 de 'dignu' locoque' dicit Quintil. IX 4, 38.
166 'Eam quam — nescis obest', u. Cic. Top. § 55.
168 'quod — nescio' et 'contiones — sententia' Gell. XIII 21, 24. XVIII 7, 7.
171 'apud Graecos — agnouimus' Rufin. p. 570, 16 sq. K.
172 'quodsi — nesciunt' Rufin. p. 570, 18 sq. K.
174 'nam qui' — 176 'temperauit' Rufin. p. 573, 27 sq. K.
177 'aures enim — mensionem' Non. p. 491, 11 sq.
191 'quod ille — accommodatior' Non. p. 142, 8 sq.
196 'iambus enim—temperandi' Rufin. p. 577, 17 sq. K.
212 'fluit — tarditatem' Rufin. p. 570, 29 sq. K.
'insistit — nominatur' et 'sed — magis' Rufin. p. 567, 30 sq. K.
213 'o M. Druse — optimum probat' }
215 'sed sunt' — 216 'compensat' } Rufin. p. 576, 8 sq. K.
213 'haec quidem — solebas' Non. p. 130, 12 sq.
214 'patris — comprobauit' Quintil. IX 4, 103.
216 excerpitur a Rufino p. 575, 12 sq. K.
223 'cur de perfugis — contra nos' Quintil. IX 4, 101.
'cur de perfugis' — 226 'numerosa comprehensio' Rufin. p. 571, 3 sq. K.
225 'o callidos — excogitatam' et 'quem — facturos' Quintil. IX 4, 123.
'diximus' et 'testis — uolumus' Quintil. IX 4, 122 = Diom. p. 466, 7 sq. K.
232 'neque me — mercatoresque' et 'uenaliciique' (mediis om.) Quintil. IX 4, 14.
'neque me — mercatoresque superarunt' Non. p. 188, 24 sq.
'qui eis rebus — referserunt' Priscian. p. 539, 5 sq.
234 'quasi uero — ferrentur' Rufin. p. 575, 23 sq. K.
235 'etsi — mihi uidentur dissipare' (sic) Non. p. 177, 25 sq.
'facilius — conectere' Seru. in Uerg. Aen. IV 282.

---

47 'non enim — quaerimus' Non. p. 60, 13 sq.
50 'uestibula — faciet' Non. p. 53, 11 sq.
56 'nam et infantes — tulerunt' Non. p. 56, 1 sq.
57 excerpitur a Quintil. XI 3, 58—60, Jul. Uict. p. 443, 13 sq. H., Non. p. 207, 9 sq.
59 'nullae — flexione' Quintil. XI 3, 122.
'se ipse moderans — flexione' Non. p. 207, 10 sq.
60 'in quo — sit aut uoltuosum' Non. p. 188, 18 sq.
62 'et Aristoteles — ferunt' Non. p. 133, 29 sq.
64 'casta — incorrupta' et 'quamquam — oratio est' Non. p. 459, 28 sq. 281, 12 sq.
66—67 'nam etiam — sermonis dissimile' Rufin. p. 573, 8 sq. K.
69—71 'quot officia — eorum qui audiunt' Jul. Uict. p. 439, 3 sq. H.
70 'poëmatis' Charis. p. 141, 32 K.
76—87 excerpuntur a Jul. Uict. p. 438, 9 sq. H.
77 'habet — laborantis' Quintil. IX 4, 37. Jul. Uict. p. 432, 35 sq. H.
78 'remouebitur — adhibebuntur' Non. p. 546, 13 sq.
80 'uerecundus — superlectiles. Supellex' (sic) Non. p. 177, 11 sq.
81 'gemmare — frumenta' Non. p. 340, 4 sq.
87—89 excerpuntur a Jul. Uict. p. 428, 14 sq. H.
88 'ridiculo — improbum' Non. p. 177, 14 sq.
92—96 excerpuntur a Jul. Uict. p. 438, 22 sq. H.
97—99 „ „ p. 438, 27 sq. H.
104 Ciceroni dormitare interim Demosthenem uideri dictitat Quintil. X 1, 24. XII 1, 22. et Plutarch. Cic. 24 (ἐνιαχοῖ ἀπονυστάζειν).
107 'deferuisse' Quintil. XII 6, 4.
108 'se ipse multa ex illa iuuenili abundantia coercuisse testatur' (om. 'pro Roscio', quod est ex Bruti § 312) Quintil. XII 1, 20.
122 'ducantur — adsumptis' (sic) Non. p. 211, 7 sq.
125 'tum sunt — duae' Non. p. 130, 10 sq., item p. 132, 18 sq.
134—139 'et reliqua — magnitudo' Quintil. IX 1, 37—45.
137—138 'excerpuntur a Jul. Uict. p. 433, 31 sq. H.
145 'quod prudentia — suspecta' Non. p. 400, 24 sq.
147 'omnium — non item' Ammian. Marc. XVI 1, 5.
154 'libenter — si audes' Non. p. 177, 23 sq.
'capsis' Quintil. I 5, 66.
de eis quae uerba 'cum me' excipiunt excerpit quaedam Priscian. XII p. 594, 24 sq.
157 'scripsere — sentio' Quintil. I 5, 44.
'impetratum est a ratione ut... liceret' August. Regol. p. 517, 4 sq. K.
'posmeridianas — postmeridianas' Uel. Long. p. 79, 3 sq. K.; u. etiam Quintil. IX 4, 39.

157 'iam uidetur — medidiem' Non. p. 60, 17 sq.
158 'excerpitur a Uel. Long. p. 60, 6 sq. K. et Gellio XV 3, 2.
159 'concisam — uolunt' Non. p. 161, 8 sq.
'quid uero — debet oratio' Gellius II 17, 2.
161 de 'dignu' locoque' dicit Quintil. IX 4, 38.
166 'Eam quam — nescis obest', u. Cic. Top. § 55.
168 'quod — nescio' et 'contiones — sententia' Gell. XIII 21, 24. XVIII 7, 7.
171 'apud Graecos — agnouimus' Rufin. p. 570, 16 sq. K.
172 'quodsi — nesciunt' Rufin. p. 570, 18 sq. K.
174 'nam qui' — 176 'temperauit' Rufin. p. 573, 27 sq. K.
177 'aures enim — mensionem' Non. p. 491, 11 sq.
191 'quod ille — accommodatior' Non. p. 142, 8 sq.
196 'iambus enim—temperandi' Rufin. p. 577, 17 sq. K.
212 'fluit — tarditatem' Rufin. p. 570, 29 sq. K.
'insistit — nominatur' et 'sed — magis' Rufin. p. 567, 30 sq. K.
213 'o M. Druse — optimum probat' }
215 'sed sunt' — 216 'compensat' } Rufin. p. 576, 8 sq. K.
213 'haec quidem — solebas' Non. p. 130, 12 sq.
214 'patris — comprobauit' Quintil. IX 4, 103.
216 excerpitur a Rufino p. 575, 12 sq. K.
223 'cur de perfugis — contra nos' Quintil. IX 4, 101.
'cur de perfugis' — 226 'numerosa comprehensio' Rufin. p. 571, 3 sq. K.
225 'o callidos — excogitatam' et 'quem — facturos' Quintil. IX 4, 123.
'diximus' et 'testis — uolumus' Quintil. IX 4, 122 = Diom. p. 466, 7 sq. K.
232 'neque me — mercatoresque' et 'uenaliciique' (mediis om.) Quintil. IX 4, 14.
'neque me — mercatoresque superarunt' Non. p. 188, 24 sq.
'qui eis rebus — referserunt' Priscian. p. 539, 5 sq.
234 'quasi uero — ferrentur' Rufin. p. 575, 23 sq. K.
235 'etsi — mihi uidentur dissipare' (sic) Non. p. 177, 25 sq.
'facilius — conectere' Seru. in Uerg. Aen. IV 282.

Stangl

# M. TVLLI CICERONIS
# ORATOR AD M. BRVTVM.

Utrum difficilius aut maius esset negare tibi saepius idem 1
roganti an efficere id quod rogares, diu multumque, Brute, 1
dubitaui. nam et negare ei quem uuice diligerem cuique me
carissimum esse sentirem, praesertim et iusta petenti et prae-
clara cupienti, durum admodum mihi uidebatur, et suscipere
tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset,
sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui
uereretur reprehensionem doctorum atque prudentium. quid enim 2
est maius quam, cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo,
iudicare quae sit optima species et quasi figura dicendi? quod
quoniam me saepius rogas, aggrediar non tam perficiundi spe
quam experiundi uoluntate: malo enim, cum studio tuo sim
obsecutus, desiderari a te prudentiam meam quam, si id non
fecerim, beneuolentiam.

Quaeris igitur, idque iam saepius, quod eloquentiae genus 3
probem maxime et quale mihi uideatur illud, quo nihil addi
possit, quod ego summum et perfectissimum iudicem. in quo
uereor ne, si id quod uis effecero eumque oratorem quem
quaeris expressero, tardem studia multorum, qui desperatione
debilitati experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant.
sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas et magno- 4
pere expetendas concupiuerunt. quodsi quem aut natura sua

---

18 quo *L*, cui ε *et Tulich* ‖ 22 nolent ***FPM et Columella***, nollent *O*, nolint ε | diffident *Colum.* ‖ 24 concupierint *Colum.*

[aut] illa praestantis ingenii uis forte deficiet aut minus instructus
erit magnarum artium disciplinis, teneat tamen eum cursum
quem poterit; prima enim sequentem honestum est in secundis
tertiisque consistere. nam in poetis non Homero soli locus est,
ut de Graecis loquar, aut Archilocho aut Sophocli aut Pindaro,
5 sed horum uel secundis uel etiam infra secundos; nec uero
Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo
Platonis, nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia et
2 copia ceterorum studia restinxit. nec solum ab optimis studiis
excellentes uiri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se *ab*
artibus suis remouerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi uidimus,
non potuerunt aut Coae Ueneris pulchritudinem imitari, nec
simulacro Iouis Olympii aut Doryphori statua deterriti reliqui
minus experti sunt, quid efficere aut quo progredi possent:
quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus,
6 ut, cum summa miremur, inferiora tamen probemus. in orato-
ribus uero, Graecis quidem, admirabile est quantum inter omnes
unus excellat; ac tamen, cum esset Demosthenes, multi oratores
magni et clari fuerunt et antea fuerant nec postea defecerunt.
quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiae dediderunt, *aut*
spes infringatur aut languescat industria; nam neque illud ipsum
quod est optimum desperandum est, et in praestantibus rebus
magna sunt ea quae sunt optimis proxima.

7 Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo,
qualis fortasse nemo fuit. non enim quaero quis fuerit, sed
quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius, quod in perpe-
tuitate dicendi non saepe atque haud scio an numquam, in
aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius,
8 apud alios fortasse rarius. sed ego sic statuo, nihil esse in ullo
genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut
ex ore aliquo quasi imago, exprimatur; quod neque oculis neque
auribus neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum et
mente complectimur. itaque et Phidiae simulacris, quibus nihil
in illo genere perfectius uidemus, et iis picturis quas nominaui
9 cogitare tamen possumus pulchriora, nec uero ille artifex, cum
faceret Iouis formam aut Mineruae, contemplabatur aliquem, e
quo similitudinem duceret, sed ipsius in mente insidebat species
pulchritudinis eximia quaedam, quam intuens in eaque defixus

1 aut *Maduig secl.* ‖ 4 nam ε, an *L et Colum.* ‖ 10 ab *Lambin add.* ‖ 13 statuae *L, em.* ε ‖ 16 mirarenur . . . probaremus *L, em. Normann* ‖ 19 clari et magni *O* ‖ 20 aut *Lambin add.* ‖ 21 infringat *L, em.* ε ‖ 22 praesentibus *L, em.* ε ‖ 26 esse possit *L, transpos.* *v* ‖ 27 umquam *L, em.* ε

ad illius similitudinem artem et manum dirigebat. ut igitur in 3
formis et figuris est aliquid perfectum et excellens, cuius ad
cogitatam speciem imitando referuntur, eaque sub oculos ipsa
non cadit, sic perfectae eloquentiae speciem animo uidemus,
effigiem auribus quaerimus. has rerum formas appellat *ἰδέας* 10
ille non intellegendi solum sed etiam dicendi grauissimus auctor
et magister Plato, easque gigni negat et ait semper esse ac
ratione et intellegentia contineri: cetera nasci occidere, fluere
labi, nec diutius esse uno et eodem statu. quidquid est igitur
de quo ratione et uia disputetur, id est ad ultimam sui generis
formam speciemque redigendum.

Ac uideo hanc primam ingressionem meam non ex ora- 11
toriis disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam,
et eam quidem cum antiquam tum subobscuram aut reprehen-
sionis aliquid aut certe admirationis habituram. nam aut
mirabuntur, quid haec pertineant ad ea quae quaerimus, —
quibus satis faciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte
repetita uideatur, — aut reprehendent, quod inusitatas uias
indagemus, tritas relinquamus. ego autem et me saepe noua 12
uideri dicere intellego, cum peruetera dicam, sed inaudita
plerisque, et fateor me oratorem, si modo sum aut etiam
quicumque sum, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae
spatiis exstitisse; illa enim sunt curricula multiplicium uario-
rumque sermonum, in quibus Platonis primum sunt impressa
uestigia. sed et huius et aliorum philosophorum disputationibus
et exagitatus maxime orator est et adiutus; omnis enim ubertas
et quasi silua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen in-
structa ad forenses causas, quas, ut illi ipsi dicere solebant,
agrestioribus Musis reliquerunt. sic eloquentia haec forensis 13
spreta a philosophis et repudiata multis quidem illa adiumentis
magnisque caruit, sed tamen ornata uerbis atque sententiis iacta-
tionem habuit in populo nec paucorum iudicium reprehensionem-
que pertimuit: ita et doctis eloquentia popularis et disertis
elegans doctrina defuit. positum sit igitur in primis, quod post
magis intellegetur, sine philosophia non posse effici quem 14
quaerimus eloquentem, non ut in ea tamen sint omnia, sed ut
sic adiuuet ut palaestra histrionem; parua enim magnis saepe

3 eaque *Heerdegen*, easquae *F*, ea quae *OPM* ‖ 4 non cadit *Heerdegen*, non cadunt *L*, [non] cadunt *Victorius* ‖ 8 affluere *G. Friedrich* ‖ 12 oratoris *L et Nonius, em. ε et Strebaeus* ‖ 21 *sq.* sum... sum *ego*, sim ... sim *L* ‖ 30 illa quidem *ed. Romana a. 1469* ‖ 36 sint omnia *Lambin*, omnia sint *L*.

rectissime conferuntur. nam nec latius atque copiosius de magnis
15 uariisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere; — si
quidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse
ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae physici
fuerit auditor: a quo censet eum cum alia praeclara quaedam
et magnifica didicisse, tum uberem et fecundum fuisse narumque,
quod est eloquentiae maximum, quibus orationis modis quaeque
animorum partes pellerentur; quod idem de Demosthene existi-
mari potest, cuius ex epistulis intellegi licet, quam frequens
16 fuerit Platonis auditor; — nec uero sine philosophorum disciplina
genus et speciem cuiusque rei cernere neque eam definiendo
explicare nec tribuere in partes possumus nec iudicare quae
uera quae falsa sint neque cernere consequentia, repugnantia
uidere, ambigua distinguere. quid [dicam]? de natura rerum,
cuius cognitio magnam orationi suppeditat copiam, de uita, de
officiis, de uirtute, de moribus sine multa earum ipsarum rerum
5
17 disciplina aut dici aut intellegi potest? sed ad has tot tantas-
que res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia; quae sola tum
quidem tradebantur ab iis qui dicendi numerabantur magistri.
quo fit ut ueram illam et absolutam eloquentiam nemo conse-
quatur, quod alia intellegendi alia dicendi disciplina est, et ab
18 aliis rerum ab aliis uerborum doctrina quaeritur. itaque
M. Antonius, cui uel primas eloquentiae patrum nostrorum
tribuebat aetas [uir natura peracutus et prudens], in eo libro
quem unum reliquit disertos ait se uidisse multos, elo-
quentem omnino neminem: insidebat uidelicet in eius mente
species eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat.
uir autem acerrimo ingenio — sic enim fuit — multa et in se
et in aliis desiderans neminem plane, qui recte appellari elo-
19 quens posset, uidebat; quodsi ille nec se nec L. Crassum elo-
quentem putauit, habuit profecto comprehensam animo quandam
formam eloquentiae, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid
aut plura deerant, in eam formam non poterat includere.
inuestigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem numquam
uidit Antonius aut qui omnino nullus umquam fuit; quem si imitari
atque exprimere non possumus, quod idem ille uix deo con-
cessum esse dicebat, at qualis esse debeat poterimus fortasse dicere.

---

4 dicat *L, em.* ε ‖ 6 didicisset uberem *L, em. Schuetz* ‖ 14 dicam seclusi ‖ 15 orationis *L, em.* ε ‖ 17 posse. ad *L, em. Lambin et Sauppe* ‖ 24 uir ... prudens *Bake secl.* ‖ 25 se ait ... adhuc neminem *Hieron. adu. Pelagian. III 17* ‖ 26 insidebat ... uidebat *Bake secl.*

Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam 20
floruerunt, peraeque autem, id quod uolumus, perpauci in omni-
bus. nam et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et
sententiarum grauitate et maiestate uerborum, uarii uehementes,
copiosi graues, ad permouendos et conuertendos animos instructi
et parati — quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione neque
perfecta atque conclusa *consequebantur*, alii leui et structa et
terminata —; et contra tenues, acuti, omnia docentes et dilucidiora,
non ampliora facientes, subtili quadam et pressa oratione limati — 6
in eodemque genere alii callidi, sed impoliti et consulto rudium
similes et imperitorum, alii in eadem ieiunitate concinniores,
idem faceti, florentes etiam et leuiter ornati —. est autem quidam 21
interiectus inter hos, medius et quasi temperatus, nec acumine
posteriorum nec fulmine utens superiorum, uicinus amborum,
in neutro excellens, utriusque particeps uel utriusque, si uerum
quaerimus, potius expers, isque uno tenore, ut aiunt, in dicendo
fluit nihil afferens praeter facilitatem et aequabilitatem, aut addit
aliquos ut in corona toros, omnemque orationem ornamentis
modicis uerborum sententiarumque distinguit. horum singulorum 22
generum quicumque uim singuli sunt consecuti [sunt],magnum in
oratoribus nomen habuerunt; sed quaerendum est satisne id quod
uolumus effecerint. uidemus enim fuisse quosdam, qui idem 7
ornate ac grauiter, idem uersute et subtiliter dicerent. atque
utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus:
esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos.
sed ego idem, qui in illo sermone nostro qui est expositus in 23
Bruto multum tribuerim Latinis, uel ut hortarer alios uel quod
amarem meos, recordor longe omnibus unum *me* anteferre Demo-
sthenem, *eius*que uim accommodare ad eam quam sentio elo-
quentiam, non ad eam quam in aliquo ipse cognouerim: hoc
nec grauior exstitit quisquam nec callidior nec temperatior.
itaque nobis monendi sunt ii quorum sermo imperitus increbruit,
qui aut dici se desiderant Atticos aut ipsi Attice uolunt dicere,

---

7 consequebantur *Piderit add.*, consecuti sunt *Aldus post* terminata | leni *L*, *em.* ε | instructa *L*, *em. Ernesti* | 9 ratione *F O* | limata *L*, *em.* ε 10 inconsulto *L*, *em.* ε | 12 idem $P^1$, idest $P^2FM$, id est *O* | 13 hos *Non.*, *om. L* | temperatus *Non.*, temperandus *L* | 14 flumine *Non.* | 15 in *Non. om.* | 17 facultatem et aequalitatem *L*, *em. Manutius* ‖ 20 singuli sunt *ego* (singuli *Schuetz*), singulis *L* | sunt *seclusi* ‖ 28 me *Schenkl add.* ‖ 29 eiusque *ego*, huiusque *Heerdegen*, que *F O*, quem *PM* | sentiam *L*, *em. Heerdegen* ‖ 33 aut nisi Attice nolunt *Bake*

ut mirentur hunc maxime, quo *ne* Athenas quidem ipsas magis
credo fuisse Atticas; quid enim sit Atticum discant, eloquentiam-
24 que illius uiribus, non imbecillitate sua metiantur. nunc enim
tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari; sed
tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo praeditos docere,
quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto.

8 Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum
prudentia. omnes enim qui probari uolunt uoluntatem eorum
qui audiunt intuentur [ad eamque] et ad eorum arbitrium et
25 nutum totos se fingunt et accommodant. itaque Caria et
Phrygia et Mysia, quod minime politae minimeque elegantes
sunt, asciuerunt aptum suis auribus opimum quoddam et tam-
quam adipatae dictionis genus, quod eorum uicini, non ita lato
interiecto mari, Rhodii numquam probauerunt [Graecia autem
multo minus], Athenienses uero funditus repudiauerunt: quorum
semper fuit prudens sincerumque iudicium, nihil ut possent nisi
incorruptum audire et elegans. eorum religioni cum seruiret
orator, nullum uerbum insolens, nullum odiosum ponere audebat.
26 itaque hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesi-
phonte oratione longe optima summissius a primo; deinde, dum
de legibus disputat, pressius; post sensim incendens iudices, ut
uidit ardentes, in reliquis exsultauit audacius. ac tamen in hoc
ipso, diligenter examinante uerborum omnium pondera, reprehendit
Aeschines quaedam et exagitat illudensque dura, odiosa, intolera-
bilia esse dicit; quin etiam quaerit ab ipso, cum quidem eum
beluam appellat, utrum illa uerba an portenta sint: ut Aeschini
27 ne Demosthenes quidem uideatur Attice dicere. facile est enim
uerbum aliquod ardens, ut ita dicam, notare idque restinctis
iam animorum incendiis irridere; itaque se purgans iocatur
Demosthenes: negat in eo positas esse fortunas Graeciae, *hocine
an illo uerbo usus sit*, huc an illuc manum porrexerit. quonam
igitur modo audiretur Mysus aut Phryx Athenis, cum etiam
Demosthenes exagitetur ut putidus? cum uero inclinata ulu-
lantique uoce more Asiatico canere coepisset, quis eum ferret,
9 aut potius quis non iuberet auferri? ad Atticorum igitur aures

---

1 ne *add. ε* ‖ 2 ⟨ab eo⟩ discant *Bake; idem et ε* illius (3) *pro* ipsius (*L*) ‖ 9 ad eamque *Bake secl.* ‖ 11 polite *L, em. v* ‖ 12 optimum *L, em. F²* ‖ 13 adipatae *Non*, adipale *L*, adipatum *Lambin* ‖ 14 Graecia . . . minus *Sauppe secl.* ‖ 24 dira *v* ‖ 26 appellat *M et Goeller*, appellet *FOP* ‖ 30 eos *L, em. ε* | hocine . . . sit *Sauppe ex Augustino contra Cresc. II 1, 2 et Ambrosio in Luc. II 42*, in hoc in eum *L* ‖ 33 agitetur *Non.* ‖ 35 aures *v*, aut res *L*

teretes et religiosas qui se accommodant, ii sunt existimandi 29
Attice dicere. quorum genera plura sunt; hi unum modo quale
sit suspicantur. putant enim, qui horride inculteque dicat, modo
id eleganter enucleateque faciat, eum solum Attice dicere:
errant, quod solum; quod Attice, non falluntur. istorum enim
iudicio, si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit
Attice, cui primae sine controuersia deferebantur; qui si tenui
genere uteretur, numquam ab Aristophane poëta fulgere, tonare,
permiscere Graeciam dictus esset. dicat igitur Attice uenustissi-
mus ille scriptor ac politissimus Lysias, — quis enim id possit
negare? — dum intellegamus hoc esse Atticum in Lysia, non
quod tenuis sit atque inornatus, sed quod [non] nihil habeat
insolens aut ineptum: ornate uero et grauiter et copiose dicere
aut Atticorum sit aut ne sit Aeschines neue Demosthenes Atticus.
ecce autem aliqui se Thucydidios esse profitentur: nouum 30
quoddam imperitorum et inauditum genus. nam qui Lysiam
sequuntur, causidicum quendam sequuntur, non illum quidem
amplum atque grandem, subtilem et elegantem tamen, et qui
in forensibus causis possit praeclare consistere; Thucydides autem
res gestas et bella narrat et proelia, grauiter sane et probe, sed
nihil ab eo transferri potest ad forensem usum et publicum:
ipsae illae contiones ita multas habent obscuras abditasque
sententias, uix ut intellegantur: quod est in oratione ciuili uitium
uel maximum. quae est autem in hominibus tanta peruersitas, 31
ut inuentis frugibus glande uescantur? an uictus hominum
Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? quis
porro umquam Graecorum rhetorum a Thucydide quidquam
duxit? 'at laudatus est ab omnibus'. fateor; sed ita ut rerum
explicator prudens, seuerus, grauis, non ut in iudiciis uersaret
causas, sed ut in historiis bella narraret; itaque numquam est 32
numeratus orator, nec uero, si historiam non scripsisset, nomen
eius exstaret, cum praesertim fuisset honoratus et nobilis. huius
tamen nemo neque uerborum neque sententiarum grauitatem
imitatur, sed, cum mutila quaedam et hiantia locuti sunt, quod
uel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse
Thucydidas. nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse
se cuperet; cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed a
forensi strepitu remotissimus.

12 non *secl.* ε (*an* omnino?) ‖ 18 et qui ε, nec qui *L*, nec qui ... ⟨non⟩ possit *Baiter* ‖ 22 ille *L*, *em.* v ‖ 29 seuerus] sincerus *Schuetz* ‖ 32 ⟨non⟩ exstaret ε ‖ 34 hiantea *L*, *em.* ε | quod *Heerdegen*, quae *L*

33 Referamus nos igitur ad eum quem uolumus inchoandum
et ea demum eloquentia informandum quam in nullo cognouit
10 Antonius. magnum opus omnino et arduum, Brute, conamur,
[sed nihil difficile amanti puto] amo autem et semper amaui
ingenium, studia, mores tuos. incendor porro cotidie magis non
desiderio solum — quo quidem conficior, congressus nostros, con-
suetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, — sed
etiam admirabili fama uirtutum incredibilium, quae specie
34 dispares prudentia coniunguntur. quid enim tam distans quam
a seueritate comitas? quis tamen umquam te aut sanctior est
habitus aut dulcior? quid tam difficile quam in plurimorum
controuersiis diiudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen,
ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos placatosque dimittas.
itaque efficis ut, cum gratiae causa nihil facias, omnia tamen
sint grata quae facis. ergo omnibus *ex* terris una Gallia com-
muni non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum* in Italiae
luce cognosceris, uersarisque in optimorum ciuium uel flore uel
robore. iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus
numquam intermittis studia doctrinae, semper aut ipse scribis
35 aliquid aut me uocas ad scribendum! itaque hoc sum aggressus
statim Catone absoluto, — quem ipsum numquam attigissem,
tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti et illius memo-
riam mihi caram excitanti non parere nefas esse duxissem, —
sed testificor me a te rogatum et recusantem haec scribere esse
ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si
sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi
tua culpa sit, mea recepti; in quo tamen iudicii nostri errorem
laus tibi dati muneris compensabit.

11 Sed in omni re difficillimum est formam, qui *χαρακτὴρ*
36 Graece dicitur, exponere optimi, quod aliud aliis uidetur opti-
mum. 'Ennio delector' ait quispiam 'quod non discedit a com-
muni more uerborum'. 'Pacuuio' inquit alius: 'omnes apud
hunc ornati elaboratique sunt uersus, multo apud alterum
neglegentius'. fac alium Accio; uaria enim sunt iudicia ut in
Graecis, nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. in

---

1 nos igitur *Ernesti*, igitur nos *L* ‖ 2 ea demum *ego*, eadem *L* (ea denique *Heerdegen*, ea quidem *Kayser*) ‖ 5 incendiosior porro *L, em.* ε ‖ 9 prudentiae *L, em,* ε ‖ 15 ex *hic add. Halm* ‖ 16 cum *L*, et tamquam *Bake*, cum ⟨non⟩ *Schenkl*, cum ⟨pariter atque⟩? ‖ 17 lucem *L, em.* ε ‖ 24 recusandum *L, em.* ε ‖ 26 iniuste *Kraffert* ‖ 29 quae *L, em. Tulich* ‖ 33 multa *L, em. Lambin.* multi *Schenkl*

picturis alios horrida, inculta, [abdita et] opaca, contra alios nitida, laeta, collustrata delectant: quid est quo praescriptum aliquod aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere praestet et genera plura sint? hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus, existimauique in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret, idque ab eo posse qui eius rei narus esset iudicari. sed quoniam plura sunt orationum genera eaque 37
diuersa neque in unam formam cadunt omnia, laudationum [scriptionum] et historiarum et talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum multique alii qui sunt nominati sophistae, reliquarumque [rerum] scriptionum formam, quae absunt a forensi contentione, eiusque totius generis quod Graece ἐπιδεικτικὸν nominatur, quia quasi ad inspiciendum delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore; non quo neglegenda sit; est enim illa quasi nutrix eius oratoris quem informare uolumus et de quo molimur aliquid exquisitius dicere: ab hac 12
et uerborum copia alitur et eorum constructio et numerus liberiore quadam fruitur licentia; datur etiam uenia concinnitati 38
sententiarum et argutiis, certique et circumscripti uerborum ambitus conceduntur; de industriaque non ex insidiis, sed aperte ac palam elaboratur, ut uerba uerbis quasi dimensa et paria respondeant, aut crebro conferantur pugnantia comparenturque contraria [et], aut pariter extrema terminentur eundemque referant in cadendo sonum. quae in ueritate causarum et rarius multo facimus et certe occultius, in Panathenaico autem Isocrates ea *se* studiose consectatum fatetur; non enim ad iudiciorum certamen, sed *ad* uoluptatem aurium scripserat. haec trac- 39
tasse Thrasymachum Calchedonium primum et Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium multosque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phaedro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modo primumque nascentia minuta et uersiculorum similia quaedam nimiumque depicta. quo magis sunt Herodotus Thucydidesque mirabiles: quorum aetas cum in eorum tempora quos nominaui incidisset, longissime tamen ipsi a talibus deliciis

1 alius *L*, *em.* ε | abdita et *Maduig secl.* | alius . . . delectat *L*, *em.* ε | 2 perscriptum *L*, *em.* ε ‖ 9 scriptionum *Sauppe secl.*, *pos. post* reliquarumque (11) *expulso* rerum *Schenkl* ‖ 11 reliquarumque rerum formam *L*, r. earum f. *Jahn* ‖ 13 quia *v*, qua *L* ‖ 19 argutiis *Heerdegen*, arguiti *F O*¹ *P*¹, arguti *P*² *M O*² *al.* ‖ 20 ex *Non.*, ea *L* ‖ 22 aut . . . [et] aut *Heerdegen*, ut . . . et aut *L* | conferant . . . comparentque *L*, *em. Manutius* ‖ 25 panathenateo *L*, *em.* *v* ‖ 26 se *add.* *v* ‖ 27 ad *add.* ε ‖ 30 logodedalos *L*, *em.* *v*

uel potius ineptiis abfuerunt. alter enim sine ullis salebris quasi
sedatus amnis fluit, alter incitatior fertur et de bellicis rebus
canit etiam quodammodo bellicum, primisque ab his, ut ait
Theophrastus, historia commota est, ut auderet uberius quam
13 40 superiores et ornatius dicere. horum aetati successit Isocrates,
qui praeter ceteros eiusdem generis laudatur semper a nobis,
nonnumquam, Brute, leniter et erudite repugnante te; sed cedes
mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. nam cum
concisus ei Thrasymachus minutis numeris uideretur et Gorgias,
qui tamen primi traduntur arte quadam uerba uinxisse, Theo-
dorus autem praefractior nec satis, ut ita dicam, rotundus,
primus instituit dilatare uerbis et mollioribus numeris explere
sententias; in quo cum doceret eos qui partim in dicendo
partim in scribendo principes exstiterunt, domus eius officina
41 habita eloquentiae est. itaque ut ego, cum a nostro Catone
laudabar, uel reprehendi me a ceteris facile patiebar, sic
Isocrates uidetur *prae* testimonio Platonis aliorum iudicia
debere contemnere. est enim, ut scis, quasi in extrema pagina
Phaedri his ipsis uerbis loquens Socrates: ‘adulescens etiam
nunc, o Phaedre, Isocrates est, sed quid de illo augurer libet
dicere’. ‘quid tandem?’ inquit ille. ‘maiore mihi ingenio
uidetur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparetur, prae-
terea ad uirtutem maior indoles; ut minime mirum futurum sit,
si, cum aetate processerit, aut in hoc orationum genere cui
nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis praestet omnibus
qui umquam orationes attigerunt aut, si contentus his non fuerit,
diuino aliquo animi motu maiora concupiscat; inest enim natura
42 philosophia in huius uiri mente quaedam.’ haec de adulescente
Socrates auguratur; at ea de seniore scribit Plato et scribit
aequalis, et quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur
unum: me autem qui Isocratem non diligunt una cum Socrate
et cum Platone errare patiantur. dulce igitur orationis genus
et solutum et fluens, sententiis argutum, uerbis sonans est in
illo epidictico genere quod diximus, proprium sophistarum, pompae
quam pugnae aptius, gymnasiis et palaestrae dicatum, spretum
et pulsum foro; sed quod educata huius nutrimentis eloquentia
[est] ipsa se postea colorat et roborat, non alienum fuit de

---

7 credas *L*, *em. Ernesti* ‖ 10 iunxisse *L*, *em.* ε | Theodorus *Ernesti*, Thucydides *L*, Theodectes *Non.* ‖ 17 prae *Heerdegen add.* ‖ 28 philosophiae *L*, *em.* *v* ‖ 29 auguratur *F*, auguratus *OPM*, *an* auguratus est? ‖ 33 et effluens *L*, *em. Orelli* ‖ 37 est *om. Serv. in Verg. Aen. I 176*

oratoris quasi incunabulis dicere. uerum haec ludorum atque
pompae; nos [autem] iam in aciem dimicationemque ueniamus. 14
Quoniam tria uidenda sunt oratori: quid dicat et quo quid- 43
que loco et quomodo, dicendum omnino est quid sit optimum in
singulis, sed aliquanto secus atque in tradenda arte dici solet:
nulla praecepta ponemus, neque enim id suscepimus, sed ex-
cellentis eloquentiae speciem et formam adumbrabimus; nec
quibus rebus ea paretur exponemus, sed qualis nobis esse
uideatur. ac duo breuiter prima; sunt enim non tam insignia 44
ad maximam laudem quam necessaria, et eadem cum multis
paene communia; nam et inuenire et iudicare quid dicas magna
illa quidem sunt et tamquam animi instar in corpore, sed propria
magis prudentiae quam eloquentiae: *quae* qua tamen in causa
est uacua prudentia? nouerit igitur hic quidem orator, quem
summum esse uolumus, argumentorum et rationum locos. nam 45
[quoniam] quidquid est quod in controuersia aut in contentione
uersetur, in eo aut sitne aut quid sit aut quale sit quaeritur:
sitne, signis; quid sit, definitionibus; quale sit, recti prauique
partibus. quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris sed hic
excellens, a propriis personis et temporibus semper, si potest,
auocat controuersiam; latius enim de genere quam de parte
disceptare licet, ut, quod in uniuerso sit probatum, id in parte
sit probari necesse — haec igitur quaestio a propriis personis 46
et temporibus ad uniuersi generis rationem traducta appellatur
θέσις. in hac Aristoteles adulescentes non ad philosophorum
morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum, [in utramque
partem] ut ornatius et uberius dici posset, exercuit, idemque
locos — sic enim appellat — quasi argumentorum notas tradidit, 15
unde omnis in utramque partem traheretur oratio. faciet igitur 47
hic noster, — non enim declamatorem aliquem de ludo aut
rabulam de foro, sed doctissimum et perfectissimum quaerimus,
— ut, quoniam loci certi traduntur, percurrat omnes, utatur
aptis, generatim dicat: ex quo emanant etiam qui communes
appellantur loci. nec uero utetur imprudenter hac copia, sed

2 autem iam *F*, autem *OPM*, autem *seclusi* ‖ 10 eadem *Halm*, tamen *L*, [tamen] *Sorof* | 13 quae *addidi* | qua ... prudentia *Lambin secl.* | qua tamen in causa *L*, quae tamen cassa est *Bake*, quae tamen incauta est, si *Madvig* | 16 quoniam *secl. v* ‖ 20 poterit auocabit *Bake* (opus est a.?) ‖ 24 orationem *L*, *em. Nizolius* ‖ 26 in utramque partem *Eussner secl.* ‖ 27 possit *L*, *em. Lambin* ‖ 29 faciet *Gulelmius*, facile *L* ‖ 33 ex quo. . . loci *Kayser secl.* | emanent *L*, *em. v*

omnia expendet et seliget; non enim semper nec in omnibus
causis ex isdem *locis eadem* argumentorum momenta sunt;
48 iudicium igitur adhibebit nec inueniet solum quid dicat, sed
etiam expendet. nihil enim est feracius ingeniis, iis prae-
sertim quae disciplinis exculta sunt; sed ut segetes fecundae et
uberes non solum fruges uerum herbas etiam effundunt inimi-
cissimas frugibus, sic interdum ex illis locis aut leuia quaedam
aut causis aliena aut non utilia gignuntur. quorum *nisi* ab
49 oratoris iudicio dilectus magnus adhibebitur, quonam modo ille
in bonis haerebit et habitabit suis aut molliet dura aut occul-
tabit quae dilui non poterunt atque omnino opprimet, si licebit,
aut abducet animos aut aliud afferet, quod oppositum proba-
bilius sit quam illud quod obstabit?

50 Iam uero ea quae inuenerit qua diligentia collocabit! — quo-
niam id secundum erat de tribus. uestibula nimirum honesta
aditusque ad causam faciet illustres; cumque animos prima
aggressione occupauerit ... *sua* confirmabit eludetque contraria;
de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque
leuiora ...

16 Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, sum-
51 matim breuiterque descripsimus. sed, ut ante dictum est, in his
partibus, etsi graues atque magnae sunt, minus et artis est et
laboris; cum autem et quid et quo loco dicat inuenerit, illud
est longe maximum: uidere quonam modo; scitum est enim,
quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere,
Charmadam autem eodem etiam modo dicere. quodsi in philo-
sophia tantum interest quemadmodum dicas, ubi res spectatur,
non uerba penduntur, quid tandem in causis existimandum est,
52 quibus totis moderatur oratio? quod quidem ego, Brute, ex tuis
litteris sentiebam, non te id sciscitari, qualem ego *in* inueniendo
et in collocando summum esse oratorem uellem, sed id mihi
quaerere uidebare, quod genus ipsius orationis optimum iudi-
carem: rem difficilem, di immortales, atque omnium difficillimam!
nam cum est oratio mollis et tenera et ita flexibilis, ut sequa-

---

2 locis eadem *Madvig add.* | *an* momenta ⟨sumenda⟩? ‖ 6 etiam herbas *O* 8 nisi *Th. Mommsen add. post* magnus 9 oratoris *F*, actoris *OPM* ‖ 10 suis ut *L*, in suis aut *ε* 17 ⟨sua⟩ confirmabit *Piderit*, infirmabit *L*, ⟨rem exponet sua⟩ confirmabit *Kayser*, ⟨et perspicue breuiterque narrauerit, sua⟩ confirmabit *Sauppe* | excludetque *L*, *em. Bake* 19 leuiora... *Sauppe de peroratione quaedam intercidisse colligens ex § 122* ‖ 25 eadem *ε*, ea *L* ‖ 30 scitari *L*, *em. ε* | in *add. ε* ‖ 34 ⟨ipsa⟩ est?

tur quocumque torqueas, tum et naturae uariae et uoluntates
multum inter se distantia effecerunt genera dicendi: flumen aliis 53
uerborum uolubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis
celeritate eloquentiam; distincta alios et interpuncta interualla,
morae respirationesque delectant: quid potest esse tam diuersum?
tamen est in utroque aliquid excellens. elaborant alii *in* lenitate
et aequabilitate et puro quasi quodam et candido genere dicendi;
ecce aliqui duritatem et seueritatem quandam *in* uerbis et ora-
tionis quasi maestitiam sequuntur; quodque paulo ante diuisimus,
ut alii graues alii tenues alii temperati uellent uideri: quot ora-
tionum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur.

Et quoniam coepi iam cumulatius hoc munus augere, quam 17
a te postulatum est, — tibi enim tantum de orationis genere 54
quaerenti respondi etiam breuiter de inueniendo et collocando,
— ne nunc quidem solum de orationis modo dicam sed etiam
de actionis: ita praetermissa pars nulla erit, quandoquidem de
memoria nihil est hoc loco dicendum, quae communis est mul-
tarum artium. quomodo autem dicatur, id est in duobus: in 55
agendo et in eloquendo. est enim actio quasi corporis quaedam
eloquentia, cum constet e uoce atque motu: uocis mutationes
totidem sunt quot animorum, qui maxime uoce commouentur.
itaque ille perfectus, quem iam dudum nostra indicat oratio,
utcumque se affectum uideri et animum audientis moueri uolet,
ita certum uocis admouebit sonum. de quo plura dicerem, si
hoc praecipiendi tempus esset aut si tu hoc quaereres; dicerem
etiam de gestu, cum quo iunctus est uultus: quibus omnibus
dici uix potest quantum intersit quemadmodum utatur orator. 56
nam et infantes actionis dignitate eloquentiae saepe fructum
tulerunt, et diserti deformitate agendi multi infantes putati sunt:
ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit et primas et se-
cundas et tertias actioni; si enim eloquentia nulla sine hac,
haec autem sine eloquentia tanta est, certe plurimum in dicendo
potest. uolet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, et
contenta uoce atrociter dicere et summissa leniter et inclinata
uideri grauis et inflexa miserabilis; mira est enim quaedam 57
natura uocis, cuius quidem e tribus omnino sonis, inflexo, acuto,
graui, tanta sit et tam suauis uarietas perfecta in cantibus. est
autem etiam in dicendo quidam cantus obscurior, non hic e

---

6 in ε *et Nizolius add.* ‖ 8 in *add.* ε ‖ 20 cum *L*, quae *Ernesti* ‖ 23 ⟨et⟩ se . . . mouere? ‖ 35 flexa *Schuetz*

Phrygia et Caria rhetorum, in epilogis paene canticum, sed ille,
quem significat Demosthenes et Aeschines, cum alter alteri obicit
uocis flexiones; dicit plorare etiam Demosthenes istum, quem
58 semper ait uoce dulci et clara fuisse. in quo illud etiam notandum
mihi uidetur ad studium persequendae suauitatis in uocibus:
ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in
omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus nec a postrema
syllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium
59 uoluptatem sequatur industria. ac uocis quidem bonitas optanda
est; non est enim in nobis, sed tractatio atque usus in nobis.
ergo ille princeps uariabit et mutabit: omnes sonorum tum
intendens tum remittens persequetur gradus. idemque motu sic
utetur, nihil ut supersit: [in gestu] status erectus et celsus;
rarus incessus nec ita longus; excursio moderata eaque rara;
nulla mollitia ceruicum, nullae argutiae digitorum, non ad
numerum articulus cadens; trunco magis toto se ipse moderans et
uirili laterum flexione, brachii proiectione in contentionibus, con-
60 tractione in remissis. uultus uero, qui secundum uocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem tum uenustatem! in
quo cum effeceris ne quid ineptum sit aut uultuosum, tum oculorum est quaedam magna moderatio. nam ut imago est animi
uultus, sic indices oculi: quorum et hilaritatis et uicissim tristitiae
modum res ipsae, de quibus agetur, temperabunt.

19 Sed iam illius perfecti oratoris et summae eloquentiae
61 species exprimenda est. quem hoc uno excellere [id est oratione], cetera in eo latere indicat nomen ipsum; non enim
inuentor aut compositor aut actor,⟨qui⟩ haec complexus est omnia,
sed et Graece ab eloquendo ῥήτωρ et Latine eloquens dictus
est; ceterarum enim rerum, quae sunt in oratore, partem aliquam
sibi quisque uindicat, dicendi autem, id est eloquendi, maxima
62 uis soli huic conceditur. quamquam enim et philosophi quidam

1 Phrygia *L et Jul. Uict.*, Lycia *Quintil.* | in epilogis *Jahn ex Quintil.*, epilogus *L* ‖ 3 inflexiones *Non.* | dicit . . . fuisse *Schenkl*, dicit plura etiam D. illumque saepe dicat uoce dulci et clara fuisse *L*, Aeschini plorare etiam D. illumque ipse dicit u. d. et cl. f. *Maduig*, (u. *Dem. de cor. § 287. 313. Aesch. in Ctes. § 209 sq.*), *secl. haec omnia H. Meyer* | 9 sequetur? | uocis bonitas quidem *L*, *transpos. Ernesti* ‖ 13 in gestu *Bake secl.* ‖ 16 se ipse *L et Quintil.*, ipse se *Non.* ‖ 17 inflexione *Piderit* ‖ 20 sit aut uoltuosum *Non.*, aut uoltuosum sit *L* ‖ 25 id est oratione *Schuetz secl.* ‖ 27 actor ⟨qui⟩ *Maduig* ‖ 28 sed ⟨qui⟩ *Heerdegen* (*debebat esse* sed ⟨is qui⟩) ‖ 31 et ἀνακολούθως quidem *L*, *em. v*

ornate locuti sunt, — si quidem et Theophrastus *a* diuinitate
loquendi nomen inuenit et Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit
et Xenophontis uoce Musas quasi locutas ferunt et longe omnium
quicumque scripserunt aut locuti sunt exstitit et grauitate *et*
*suauitate* princeps Plato, — tamen horum oratio neque neruos
neque aculeos oratorios ac forenses habet: loquuntur cum doctis, 63
quorum sedare animos malunt quam incitare, [scilicet] de rebus
placatis ac minime turbulentis, docendi causa non capiendi
[loquuntur], ut in eo ipso quod delectationem aliquam dicendo
aucupentur plus nonnullis quam necesse sit facere uideantur.
ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua
nunc agitur, secernere: mollis est enim oratio philosophorum et 64
umbratilis, nec sententiis nec uerbis instructa popularibus, nec
uincta numeris, sed soluta liberius; nihil iratum habet, nihil
inuidum, nihil atrox, nihil miserabile, nihil astutum: casta,
uerecunda, uirgo incorrupta quodammodo. itaque sermo potius
quam oratio dicitur; quamquam enim omnis locutio oratio est,
tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est.
sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo 65
uidetur, qui omnes eosdem uolunt flores, quos adhibet orator in
causis, persequi; sed hoc differunt quod, cum sit iis propositum
non perturbare animos sed placare potius, nec tam persuadere
quam delectare, et apertius id faciunt quam nos et crebrius,
concinnas magis sententias exquirunt quam probabiles, a re
saepe discedunt, intexunt fabulas, uerba altius transferunt eaque ita
disponunt ut pictores uarietatem colorum, paria paribus referunt,
aduersa contrariis, saepissimeque similiter extrema definiunt. 20
huic generi historia finitima est: in qua et narratur ornate et 66
regio saepe aut pugna describitur, interponuntur etiam contiones
et hortationes; sed in his tracta quaedam et fluens expetitur,
non haec contorta et acris oratio. ab his non multo secus
quam a poëtis haec eloquentia, quam quaerimus, seuocanda est:
nam etiam poëtae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud,
quo ipsi different ab oratoribus: numero maxime uidebantur
antea et uersu, nunc apud oratores iam ipse numerus increbruit.
quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam 67

1 a *add.* ε ‖ 4 et suauitate *add.* ε *et Sauppe* ‖ 7 [scilicet] *ego*, si *L*, sic *v* ‖ 9 loquuntur *Schuetz secl.* ‖ 13 popularis *L*, *em.* ε ‖ 14 iuncta *L*, *em.* ε 15 mirabile *L*, *em.* ε ‖ 18 orationis *L*, *em.* ε ‖ 25 altius *Beier*, apertius *L*, audacius *Schuetz* ‖ 35 antea uidebantur *O* | oratores etiam *Rufin.* (*cod. B*)

cadit, etiam si abest a uersu, — nam id quidem orationis est uitium, — numerus uocatur, qui Graece ῥυθμός dicitur. itaque uideo uisum esse nonnullis Platonis et Democriti locutionem, etsi absit a uersu, tamen, quod incitatius feratur et clarissimis uerborum luminibus utatur, potius poëma putandum quam comicorum poëtarum, apud quos, nisi quod uersiculi sunt, nihil est aliud cotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poetae maximum; etsi est eo laudabilior quod uirtutes oratoris perse-
68 quitur, cum uersu sit astrictior. ego autem, etiam si quorundam grandis et ornata uox est poëtarum, tamen in ea cum licentiam statuo maiorem esse quam in nobis faciendorum iungendorumque uerborum, tum etiam nonnulli eorum uoluptati uocibus magis quam rebus inseruiunt; nec uero, si quid est unum inter eos simile, — id autem est iudicium electioque uerborum — propterea ceterarum rerum dissimilitudo intellegi non potest; sed id nec dubium est et, si quid habet quaestionis, hoc tamen ipsum ad id quod propositum est non est necessarium. seiunctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poetarum explicandus est nobis qualis futurus sit.

21
69 Erit igitur eloquens — hunc enim auctore Antonio quaerimus — is qui in foro causisque ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat: probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere uictoriae; nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis omnis oratoris est.
70 magni igitur iudicii, summae etiam facultatis esse debebit moderator ille et quasi temperator huius tripertitae uarietatis; nam et iudicabit quid cuique opus sit, et poterit quocumque modo postulabit causa dicere. sed est eloquentiae sicut reliquarum rerum fundamentum sapientia. ut enim in uita sic in oratione nihil est difficilius quam quid deceat uidere: πρέπον appellant hoc Graeci, nos dicamus sane decorum; de quo praeclare et multa praecipiuntur, et res est cognitione dignissima;

---

1 cadit *L et Rufin.*, cadat *Wesenberg* ‖ 4 incitatus *L, em.* $F^2$ ‖ 6 poetarum ⟨orationem⟩ *?* ‖ 12 nonnulli eorum *Maduig* (n. aurium *Schuetz*), nonnullorum *L* | uoluntati *L, em.* ε ‖ 13 inseruiant *L, em.* ε ‖ 25 oratoris *Iul. Uict.*, orationis *L* ‖ 31 causa postulabit *Iul. Uict.* ‖ 34 praeclare et multa *L et Iul. Uictor* et multa praeclare *ratio postulabat*; multa et praeclare *Goeller*

huius ignoratione non modo in uita, sed saepissime et in poë-
matis et in oratione peccatur. est autem quid deceat oratori 71
uidendum non in sententiis solum, sed etiam in uerbis; non enim
omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non
omnis aetas nec uero locus aut tempus aut auditor omnis eodem
aut uerborum genere tractandus est aut sententiarum, semper-
que in omni parte orationis ut uitae quid deceat est consideran-
dum; quod et in re, de qua agitur, positum est et in personis,
et eorum qui dicunt et eorum qui audiunt. itaque hunc 72
locum longe et late patentem philosophi solent in officiis trac-
tare, — non cum de recto ipso disputant; nam id quidem unum
est — grammatici in poëtis, eloquentes in omni et genere et
parte causarum. quam enim indecorum est, de stillicidiis cum
apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis et locis uti com-
munibus, de maiestate populi Romani summisse et subtiliter!
hic genere toto, at persona alii peccant, aut sua aut iudicum 22
aut etiam aduersariorum, nec re solum sed saepe uerbo: etsi
*enim* sine re nulla uis uerbi est, tamen eadem res saepe aut
probatur aut reicitur alio atque alio elata uerbo. in omnibus- 73
que rebus uidendum est quatenus; etsi enim suus cuique modus
est, tamen magis offendit nimium quam parum; in quo Apelles
pictores quoque eos peccare dicebat qui non sentirent quid
esset satis. magnus est locus hic, Brute, quod te non fugit, et
magnum uolumen aliud desiderat; sed ad id quod agitur illud
satis: cum hoc decere — quod semper usurpamus in omnibus dictis
et factis, minimis et maximis, cum hoc uspiam decere dicimus,
illud non decere, et id usquequaque — quantum sit appareat, in
alioque ponatur aliudque totum sit, utrum decere an oportere 74
dicas, — oportere enim perfectionem declarat officii, quo et
semper utendum est et omnibus, decere quasi aptum esse
consentaneumque tempori et personae; quod cum in factis
saepissime tum in dictis ualet, in uultu denique et gestu et
incessu, contraque item dedecere; quod si poëta fugit ut maxi-
mum uitium, qui peccat etiam cum probi orationem affingit
improbo stultoue sapientis, si denique pictor ille uidit, cum *in*
immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, tristior Ulixes, mae-
reret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam

15 subtiliter ⟨dicere⟩ *Lambin* ‖ 18 enim *Lambin add.* ‖ 23 esset locus *L*, *em.* ε ‖ 26 uspiam *Maduig*, inquam *L* | dicamus *Ernesti* ‖ 34 probam *L*, *em.* ε ‖ 35 deinde *Ernesti* | in *add.* ε ‖ 36 tristior *Sauppe ex Quintil. II 13, 13*, maestior *L*

summum illum luctum penicillo non posset imitari, si denique
histrio quid deceat quaerit: quid faciendum oratori putemus?
— sed cum hoc tantum sit, quid in causis earumque quasi
membris faciat orator uiderit: illud quidem perspicuum est non
modo partes orationis, sed etiam causas totas alias alia forma
dicendi esse tractandas.

23 Sequitur ut cuiusque generis nota quaeratur et formula:
75 magnum opus et arduum, ut saepe iam diximus; sed ingredien-
tibus considerandum fuit quid ageremus, nunc quidem iam,
quocumque feremur, danda nimirum uela sunt. ac primum in-
formandus est ille nobis, quem solum quidam uocant Atticum:
76 summissus est et humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis
re plus quam opinione differens. itaque eum qui audiunt,
quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse
dicere; nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem uidetur
esse existimanti, sed nihil est experienti minus; etsi enim non
plurimi sanguinis est, habeat tamen sucum aliquem oportet, ut,
etiam si illis maximis uiribus careat, sit, ut ita dicam, integra
77 ualetudine. primum igitur eum tamquam e uinculis numerorum
eximamus; sunt enim quidam, ut scis, oratorii numeri, de quibus
mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere
orationis, in hoc omnino relinquendi: solutum quiddam sit nec
uagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare.
uerba etiam uerbis quasi coagmentare neglegat; habet enim ille
tamquam hiatus et concursus uocalium molle quiddam et quod
indicet non ingratam neglegentiam de re hominis magis quam
78 de uerbis laborantis. sed erit uidendum de reliquis, cum haec
duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatioque uerborum;
illa enim ipsa contracta et minuta non neglegenter tractanda
sunt, sed quaedam etiam neglegentia est diligens. nam ut
mulieres esse dicuntur nonnullae inornatae, quas id ipsum
deceat, sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat; fit enim
quiddam in utroque, quo sit uenustius, sed non ut appareat.
tum remouebitur omnis insignis ornatus quasi margaritarum,
79 ne calamistri quidem adhibebuntur, fucati uero medicamenta
candoris et ruboris omnia repellentur: elegantia modo et mun-
ditia remanebit. sermo purus erit et Latinus, dilucide planeque
24 dicetur, quid deceat circumspicietur; unum aberit, quod quartum
numerat Theophrastus in orationis laudibus: ornatum illud suaue

20 oratori *L. em. ε et Strebaeus* ‖ 25 et concursus *Quintil. et Iul. Vict.*, concursu *L* (*om.* et)

et affluens. acutae crebraeque sententiae ponentur et nescio
unde ex abdito erutae, idque in hoc oratore dominabitur.
uerecundus erit usus oratoriae quasi supellectilis. supellex est 80
enim quodammodo nostra, quae est in ornamentis, alia rerum
alia uerborum; *uerborum* ornatus autem duplex, unus simplicium,
alter collocatorum: simplex probatur in propriis usitatisque
uerbis, quod aut optime sonant aut rem maxime explanant; in
alienis aut translatum et sumptum aliunde ut mutuo, aut factum
ab ipso ac nouum, aut priscum et inusitatum; sed etiam inusi-
tata ac prisca sunt in propriis, nisi quod raro utimur; collocata 81
autem uerba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt,
quod uerbis mutatis non maneat, manente sententia; nam senten-
tiarum ornamenta, quae permanent, etiam si uerba mutaueris,
sunt illa quidem permulta, sed quae emineant pauciora. ergo
ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit
audax et in transferendis uerecundus et parcus [et], in priscis
reliquisque ornamentis et uerborum et sententiarum demissior;
translatione *ea* fortasse crebrior qua frequentissime sermo omnis
utitur non modo urbanorum sed etiam rusticorum, si quidem
est eorum gemmare uites, sitire agros, laetas esse sege-
tes, luxuriosa frumenta: nihil horum parum audacter, sed 82
aut simile est illi unde transferas, aut, si res suum nullum
habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uidetur. hoc
ornamento liberius paulo quam ceteris utetur hic summissus,
nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur
amplissimo; itaque illud indecorum, quod quale sit ex decoro **25**
debet intellegi, hic quoque apparet, cum uerbum aliquod altius
transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alta
deceret. illam autem concinnitatem, quae uerborum colloca- 83
tionem illuminat iis luminibus, quae Graeci quasi aliquos gestus
orationis σχήματα appellant, quod idem uerbum ab iis etiam in
sententiarum ornamenta transfertur, adhibebit hic quidem sub-
tilis, quem, nisi quod solum, ceteroqui recte quidam uocant
Atticum, sed paulo parcius; nam, sicut in epularum apparatu, *a*

2 idque *Moser*, atque *L*, ‖ 5 uerborum *ego addidi hic, ε post* autem 7 sonat . . . explanat *L*, *em.* ε ‖ 8 et sumptum *Lambin*, aut factum *L* | mutuum *Lambin* ‖ 9 aut nouum *L*, *em. Schuetz* | usitatum . . . usitata *L*, *em.* ε ‖ 16 et *Riuius secl.* ‖ 18 translatione ea *ego*, ea translatione *Heerdegen*, 20 sitire *F²* *et Quintil. VIII 6, 6 et Non.*, scire *F¹ O¹ P¹*, lasciuire *M O² et P² al.* 28 alta *Manutius*, alia *L* ‖ 32 adhibet *L*, *em. Bake* | quidem hic *L*, *transpos.* ε ‖ 33 ceteroque *L*, *em. Heerdegen ex* ε ‖ 34 si ut *L*, *em.* ε | a *add.* ε

magnificentia recedens non se parcum solum sed etiam elegantem
84 uideri uolet *et* eliget quibus utatur; sunt enim pleraque apta
huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniae. nam illa, de
quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt: paria paribus relata
et similiter conclusa eodemque pacto cadentia et immutatione
litterae [quasi] quaesitae uenustates, ne elaborata concinnitas et
quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat;
85 itemque, si quae uerborum iterationes contentionem aliquam
et clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis
alienae; ceteris promiscue poterit uti, continuationem uerborum
modo relaxet et diuidat utaturque uerbis quam usitatissimis,
translationibus quam mollissimis. etiam illa sententiarum lumina
assumet, quae non erunt uehementer illustria: non faciet rem
publicam loquentem nec ab inferis mortuos excitabit nec
aceruatim multa frequentans una complexione deuinciet: ualen-
tiorum haec laterum sunt nec ab hoc, quem informamus, aut
exspectanda aut postulanda; erit enim ut uoce sic etiam ora-
86 tione suppressior; sed pleraque ex illis conuenient etiam huic
tenuitati, quamquam isdem ornamentis utetur horridius; talem
enim inducimus. accedet actio non tragica nec scaenae, sed
modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens; non
26 hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue
87 quo sensu quidque pronuntient. huic generi orationis aspergentur
etiam sales, qui in dicendo nimium quantum ualent; quorum
duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis: utetur
utroque, sed altero in narrando aliquid uenuste, altero in
iaciendo mittendoque ridiculo, cuius genera plura sunt; sed nunc
88 aliud agimus. illud admonemus tamen ridiculo sic usurum ora-
torem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit, nec subobsceno,
ne mimicum, nec petulanti, ne improbum, nec in calamitatem,
ne inhumanum, nec in facinus, ne odii locum risus occupet,
neque aut sua persona aut iudicum aut tempore alienum; haec
enim ad illud indecorum referuntur. uitabit etiam quaesita
89 nec ex tempore ficta, sed domo allata, quae plerumque sunt
frigida; parcet et amicitiis et dignitatibus, uitabit insanabiles
contumelias: tantummodo aduersarios figet nec eos tamen
semper nec omnes nec omni modo; quibus exceptis sic utetur

2 et *Bake add.* | aptae *L, em. Lambin* ‖ 6 quasi *om. Jul. Uict., pos. Schuetz post* quoddam (7) ‖ 13 adsumat *L, em. Lambin* ‖ 20 accedit *L, em. Lambin* 24 mirum quantum *Aldus* ‖ 27 remittendoque *Schuetz* ‖ 30 mimicum *Non. et Jul. Uict.*, inimicum *L* ‖ 34 ex *ε*, e *F, om. OPM*

sale et facetiis, ut ego ex istis nouis Atticis talem cognouerim
neminem, cum id certe sit uel maxime Atticum. hanc ego 90
iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen et germani
Attici, quoniam, quidquid est salsum aut salubre in oratione, id
proprium Atticorum est. e quibus tamen non omnes faceti:
Lysias satis et Hyperides, Demades praeter ceteros fertur,
Demosthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil uidetur
urbanius, sed non tam dicax fuit quam facetus; est autem illud
acrioris ingenii, hoc maioris artis.

Uberius est aliud aliquantoque robustius quam hoc humile, 91
de quo dictum est, summissius autem quam illud, de quo iam
dicetur, amplissimum. hoc in genere neruorum uel minimum,
sanitatis autem est uel plurimum; est enim plenius quam hoc 27
enucleatum, quam autem illud ornatum copiosumque summissius. 92
huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumque est in
hac orationis forma suauitatis. in qua multi floruerunt apud
Graecos, sed Phalerius Demetrius meo iudicio praestitit ceteris;
cuius oratio cum sedate placideque labitur, tum illustrant eam
quasi stellae quaedam translata uerba atque immutata. translata
dico, ut saepe iam, quae per similitudinem ab alia re aut suaui-
tatis aut inopiae causa transferuntur: immutata, in quibus pro
uerbo proprio subicitur aliud, quod idem significet, sumptum ex
re aliqua consequenti. quod quamquam transferendo fit, tamen 93
alio modo transtulit cum dixit Ennius arce et urbe orba sum,
alio [modo, si pro patria arcem dixisset, et] horridam Afri-
cam terribili tremere tumultu, [cum dicit pro Afris immu-
tate Africam]: hanc ὑπαλλαγὴν rhetores, quia quasi summu-
tantur uerba pro uerbis, μετωνυμίαν grammatici uocant, quod
nomina transferuntur; Aristoteles autem translationi et haec ipsa 94
subiungit et abusionem, quam κατάχρησιν uocant, ut cum
minutum dicimus animum pro paruo, et abutimur uerbis
propinquis, si opus est uel quod delectat uel quod decet. iam
cum fluxerunt continuae plures translationes, alia plane fit oratio;
itaque genus hoc Graeci appellant ἀλληγορίαν: nomine recte,
genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. haec fre-
quentat Phalerius maxime, suntque dulcissima; et quamquam

---

13 sanitatis *Beier*, suauitatis *A L*, sanguinis *Schuetz* ‖ 18 labitur *Purgold*, liquitur *A*, loquitur *L* ‖ 19 mutata *A* ‖ 21 mutata *A L*, *em. Schuetz* ‖ 24 cum *L*, quod *A* [ dicit ς (cum dixit *secluserim*) | arcem et urbem orbas *L*, arcent urbem orbam *A*, *em. v* ‖ 25 modo *secl. ego*, *Goeller* si . . . dixisset et ‖ 62 cum . . . Africam *Bake secl.*

translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam
95 crebriores. in idem genus orationis — loquor enim de illa
modica ac temperata — uerborum cadunt lumina omnia, multa
etiam sententiarum: latae eruditaeque disputationes ab eodem
explicabuntur et loci communes sine contentione dicentur. quid
multa? e philosophorum scholis tales fere euadunt; et nisi
coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico,
96 probabitur. est enim quoddam etiam insigne et florens orationis
pictum et expolitum genus, in quo omnes uerborum,
omnes sententiarum illigantur lepores: hoc totum e sophistarum
fontibus defluxit in forum, sed spretum a subtilibus, repulsum
a grauibus, in ea demum de qua loquor mediocritate consedit.
28 Tertius est ille amplus copiosus, grauis ornatus, in quo
97 profecto uis maxima est. hic est enim, cuius ornatum dicendi
et copiam admiratae gentes eloquentiam in ciuitatibus plurimum
ualere passae sunt, sed hanc eloquentiam, quae cursu magno
sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur,
quam se assequi posse diffiderent. huius eloquentiae est
tractare animos, huius omni modo permouere: haec modo perfringit
modo inrepit in sensus, inserit nouas opiniones euellit
98 insitas. sed multum interest inter hoc dicendi genus et superiora.
qui in illo subtili et acuto elaborauit, ut callide arguteque
diceret, nec quidquam altius cogitauit, hoc uno perfecto magnus
orator est, *et*si non maximus, minimeque in lubrico uersabitur
et, si semel constiterit, numquam cadet; medius ille autem, quem
modicum et temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit,
non extimescet ancipites dicendi incertosque casus:
etiam si quando minus succedet, ut saepe fit, magnum tamen
99 periculum non adibit; alte enim cadere non potest. at uero
hic noster, quem principem ponimus, grauis acer ardens, si ad
hoc unum est natus aut in hoc solo se exercuit aut huic generi
studuit uni nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit,
maxime est contemnendus; ille enim summissus, quod acute et
ueteratorie dicit, sapiens tamen, medius suauis, hic autem
copiosissimus, si nihil est aliud, uix satis sanus uideri solet.

4 laetae *Iul. Uict.*, *prob. Gulielmius* ‖ 5 explicantur . . . dicuntur *L* 6 euadent *m l*, euaden .·. . . *A* ‖ 8 insigne et] *an* insignibus? | floribus *Heerdegen* ‖ 12 demum de *ego*, demum *Iul. Uict.*, de *L* ‖ 16 magno sequi sonituque *m l* ‖ 17 omnes *A om.* ‖ 23 cogitauit *Heerdegen*, cogitaret *L*, nec . . . cogitaret *A om.* ‖ 24 etsi *Jahn*, si *A L* ‖ 27 extimescit *L* ‖ 32 studet *L* | generibus *A om.* ‖ 34 tamen *ego*, iam *A L* ‖ 35 aliud est *A*

qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite de-
finite, distincte facete dicere, praesertim cum causae partim totae
sint eo modo partim aliqua ex parte tractandae, si is non prae-
paratis auribus inflammare rem coeperit, furere apud sanos et
quasi inter sobrios bacchari uinulentus uidebitur.

Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus, sed animo; nam 100
manu si prehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia
mihi persuasisset ut se dimitterem; sed inuentus profecto est 26
ille eloquens quem numquam uidit Antonius. quis est igitur
is? complectar breui, disseram pluribus. is est enim eloquens,
qui et humilia subtiliter et alta grauiter et mediocria temperate
potest dicere. 'nemo is' inquies 'umquam fuit, nedum tu *uideris*'. 101
ne fuerit; ego enim quid desiderem, non quid uiderim disputo,
redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam et
speciem, quam, etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus.
non enim eloquentem quaero neque quidquam mortale et cadu-
cum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod
nihil est aliud nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis
oculis uidere possumus. is erit igitur eloquens, ut idem illud
iteremus, qui poterit parua summisse, modica temperate, magna
grauiter dicere. tota mihi causa pro Caecina de uerbis inter- 102
dicti fuit: res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile lau-
dauimus, uerba ambigua distinximus. fuit ornandus in Manilia
lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti
sumus. ius omne retinendae maiestatis Rabirii causa contine-
batur: ergo ibi omni genere amplificationis exarsimus. at 103
haec interdum temperanda et uarianda sunt: quod igitur in
Accusationis septem libris non reperitur genus, quod in Auiti,
quod in Cornelii, quod in plurimis nostris defensionibus? quae
exempla selegissem, nisi uel nota esse arbitrarer uel ipsi possent
legere qui quaererent. nulla est enim ullo in genere laus [ora-
toris], cuius in nostris orationibus non sit aliqua si non per-
fectio, at conatus tamen atque adumbratio: non assequimur, at 104

2 facte*?* ‖ 4 coeperit *m*, coepit *A L l* ‖ 5 uidebitur *H. Stephanus*, uidetur *A L*
6 nam *A*, non *L* ‖ 9 eloquens *Bake secl.*, *item* orator *§ 81. 119. 125.*
10 is *A*, sed | *L* disseram *L*, uidi . . . . . . *A* ‖ 11 alta *A*, magna *L* ‖ 12 nedum
tu uideris *Heerdegen restituit ex A* ne dūtu (dūtu *A*[1] *in marg.*), *L* ne fuerit,
*ε* uideris ‖ 16 ⟨aliquem⟩ el.*?* ‖ 26 ibi omni *ego*, in eo *A*, in omni *L* ‖ 28
Auiti *v*, Habiti *A L*; *item § 108* ‖ 29 quae *L*, quaeq. *A*, quae ego*?* ‖ 30 arbi-
trarer uel ipsi *Schuetz*, accusarentur uel opes (opes *A*[2] *in marg.*) *A*, arbi-
trarer *L* ‖ 31 posse eligere *L* | oratoris *A m l om.*, oratoria *Bentley*

quid sequi deceat uidemus. nec enim nunc de nobis, sed de re
dicimus; in quo tantum abest ut nostra miremur: [et] usque
eo difficiles ac morosi sumus, ut nobis non satis faciat ipse
Demosthenes; qui quamquam unus eminet inter omnes in omni
genere dicendi, tamen non semper implet aures meas: ita sunt
30 105 auidae et capaces et saepe aliquid immensum infinitumque desiderant.
sed tamen, quoniam et hunc tu oratorem cum eius
studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime
cognouisti nec eum dimittis e manibus et tamen nostra etiam
lectitas, uides profecto illum multa perficere, nos multa conari,
illum posse, nos uelle, quocumque modo causa postulet, dicere.
sed ille magnus; nam et successit ipse magnis et maximos oratores
habuit aequales; nos nimis magnum fecissemus, si quidem
potuissemus quo contendimus peruenire in ea urbe, in qua,
106 ut ait Antonius, auditus eloquens nemo erat. atqui si Antonio
Crassus eloquens uisus non est aut sibi ipse, numquam
Cotta uisus esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius; nihil
enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter
Hortensius, superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico
et Antonium.

Ieiunas igitur huius multiplicis et aequaliter in omnia genera
fusae orationis aures ciuitatis accepimus, easque nos primi, quicumque
orabamus et quantulumcumque dicebamus, ad huius generis
107 [dicendi] audiendi incredibilia studia conuertimus. quantis illa
clamoribus adulescentuli diximus [de supplicio parricidarum],
quae nequaquam satis deferuisse post aliquanto sentire coepimus:
'quid enim tam commune quam spiritus uiuis,
terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? ita
uiuunt dum possunt, ut ducere animam de caelo non
queant, ita moriuntur, ut eorum ossa terra non tangat;
ita iactantur fluctibus, ut numquam alluantur; ita
postremo eiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant'
et quae sequuntur; sunt enim omnia sicut adulescentis
non tam re et maturitate quam spe et exspectatione lau-

1 sequi *Heerdegen*, siqui *A*, si qui *F*, si quid *OPM* ‖ 2 et *seclusi*, et *A*, ut *L* ‖ 3 simus *L* | ⟨interdum⟩ non *Schuetz*; *u. Quintil. X 1, 24. XII 1, 22. Plut. Cic. c. 24* ‖ 7 quod iam *L* ‖ 9 nec *A*, neque *L* ‖ 13 nimis *Manutius*, minus *A*, non minus *ε*, *om. L* ‖ 21 aequabiliter *AL*, *em. Schuetz* ‖ 23 orabamus *m l*, oramus *A* (*superscr.* ba), eramus *L* ‖ 24 dicendi *A m l om.* ‖ 25 de ... parricidarum *A m l om.* ‖ 28 fluctuantibus *codd. or. Rosc.*, eluctantibus *A*, fluctibus *L*

dati. ab hac indole iam illa matura: ‘uxor generi, nouerca
filii, filiae paelex’. nec uero hic erat unus ardor in nobis, ut
hoc modo omnia diceremus; ipsa enim illa [pro Roscio] iuuenilis
redundantia multa habet attenuata, quaedam etiam paulo hila-
riora, ut pro Auito, pro Cornelio compluresque aliae; nemo
enim orator tam multa ne in Graeco quidem otio scripsit, quam
multa sunt nostra, eaque hanc ipsam habent quam probo uarie- 31
tatem. an ego Homero, Ennio, reliquis poëtis et maxime tragicis 109
concederem ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur
crebroque mutarent, nonnumquam etiam ad cotidianum genus
sermonis accederent: ipse numquam ab illa acerrima contentione
discederem? sed quid poëtas diuino ingenio profero? histriones
eos uidimus quibus nihil posset in suo genere esse praestantius,
qui non solum in dissimillimis personis satis faciebant, cum
tamquam in suis uersarentur, sed et comoedum in tragoediis et
tragoedum in comoediis admodum placere uidimus: ego non
elaborem? cum dico me, te, Brute, dico; nam in me quidem 110
iam pridem effectum est quod futurum fuit; tu autem eodem
modo omnes causas ages aut aliquod causarum genus repudiabis
aut in eisdem causis perpetuum [et] eundem spiritum sine ulla
commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter
imagines tuas ac tuorum, quod eum credo amares, cum ad te
in Tusculanum uenissem, imaginem ex aere uidi, nihil Lysiae
subtilitate cedit, nihil argutiis et acumine Hyperidi, nihil leui-
tate Aeschini et splendore uerborum; multae sunt eius totae 111
orationes subtiles ut contra Leptinem, multae totae graues ut
quaedam Philippicae, multae uariae ut contra Aeschinem falsae
legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis; iam illud
medium quotiens uult arripit et a grauissimo descendens eo
potissimum delabitur; clamores tamen tum mouet et tum in
dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis utitur. sed ab hoc 112
parumper abeamus, quando quidem de genere, non de homine
quaerimus: rei potius, id est eloquentiae, uim et naturam ex-
plicemus; illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus,
nihil nos praecipiendi causa esse dicturos atque ita potius actu-
ros, ut existimatores uideamur loqui, non magistri; in quo tamen

---

3 pro Roscio *Bake secl.*, *v. Quintil. XII 1, 20* | ⟨in⟩ iuuenili *Schuetz* 5 ut *Lambin*, at *A L* ‖ 12 descenderem *F* ‖ 13 uidemus *A L*, *em.* *ε* ‖ 15 tamquam *Peter*, tamen *A L* ‖ 20 et *Schuetz secl.* 24 Hyperidis *F P M*, Hypericlis *O* ‖ 25 eius et totae *L* ‖ 29 discedens *A L*, *em. Schuetz* 36 existimatione ... magisterio *A*

longius saepe progrediemur, quod uidemus non te haec solum esse lecturum, qui ea multo quam nos, qui quasi docere uidemur, habeas notiora, sed hunc librum, etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est.

32 Esse igitur perfecte eloquentis puto non eam tantum facul-
113 tatem habere quae sit eius propria, fuse lateque dicendi, sed etiam uicinam eius ac finitimam dialecticorum scientiam assumere. quamquam aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio, nec idem loqui esse quod dicere: ac tamen utrumque in disserendo est: disputandi ratio et loquendi dialecticorum sit, oratorum autem dicendi et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat quid inter has artes interesset; nam cum compresserat digitos pugnumque fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse; cum autem diduxerat et manum dilatauerat, palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. atque etiam ante hunc Aristoteles principio Artis rheto-
114 ricae dicit illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae, ut hoc uidelicet differant inter se, quod haec ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. uolo igitur huic summo omnem, quae ad dicendum trahi possit, loquendi rationem esse notam; quae quidem res, quod te his artibus eruditum minime fallit, duplicem habuit docendi uiam; nam et ipse Aristoteles tradidit praecepta plurima disserendi, et postea qui dialectici dicuntur spinosiora multa pepererunt. ego eum censeo, qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem, sed uel
115 illa antiqua uel hac Chrysippi disciplina institutum: nouerit primum uim, naturam, genera uerborum et simplicium et copulatorum; deinde quot modis quidque dicatur; qua ratione uerum falsumne sit iudicetur; quid efficiatur e quoque; quid cuique consequens sit quidque contrarium; cumque ambigue multa dicentur, quo modo quidque eorum diuidi explanarique oporteat. haec tenenda sunt oratori, — saepe enim occurrunt — sed quia
33 sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis
116 quidam orationis nitor. et quoniam in omnibus, quae ratione docentur et uia, primum constituendum est quid quidque sit,

1 saepe *L om.* | progrediemur *nescio quis ante me*, progredimur *AL* 2 quasi *L*, ea *A* | uideamur *L* ‖ 5 tantum *ε*, tamen *A m l*, solum *L* ‖ 10 sit] est *Orelli* ‖ 22 habet *A* ‖ 24 ergo *L* ‖ 26 institutus *A*, *prob. Heusinger* 29 falsum uerum ne *A* ‖ 30 quidque *Manutius*, quid ue *A*, quodque *L* 30 dicantur *A* ‖ 31 diuidi] distingui *Nesemann* ‖ 32 quia *A*, quod *OPM*, quo *F*

— nisi enim inter eos qui disceptant conuenit quid sit illud
quod ambigitur, nec recte disseri nec umquam ad exitum per-
ueniri potest — explicanda est saepe uerbis mens nostra de
quaque re atque inuoluta rei notitia definiendo aperienda est,
si quidem est definitio oratio, quae quid sit id de quo agitur
ostendit quam breuissime; tum, ut scis, explicato genere cuius-
que rei uidendum est quae sint eius generis siue formae siue
partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. erit igitur haec facul- 117
tas in eo quem uolumus esse eloquentem, ut definire rem possit,
nec id faciat tam presse et anguste, quam in illis eruditissimis
disputationibus fieri solet, sed cum explanatius tum etiam uberius
et ad commune iudicium popularemque intellegentiam accommo-
datius; idemque etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in
species certas, ut nulla neque praetermittatur neque redundet,
partietur ac diuidet. quando autem id faciat aut quo modo,
nihil ad hoc tempus, quoniam, ut supra dixi, iudicem esse me,
non doctorem uolo.

Nec uero a dialecticis modo sit instructus, sed habeat om- 118
nes philosophiae notos ac tractatos locos. nihil enim de religione,
nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriae, nihil
de bonis rebus aut malis, nihil de uirtutibus aut uitiis, nihil de
officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbatio-
nibus animi et erroribus, quae saepe cadunt in causas et ieiu-
nius aguntur, nihil, inquam, sine ea scientia quam dixi grauiter,
ample, copiose dici et explicari potest. de materia loquor 34
orationis etiam nunc, non genere de ipso dicendi; uolo enim 119
prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis,
quam cogitet quibus uerbis quidque dicat [aut quomodo]; quem
etiam, quo grandior sit et quodammodo excelsior, ut de Pericle
dixi supra, ne physicorum quidem esse ignarum uolo: omnia
profecto, cum se a caelestibus rebus referet ad humanas, ex-
celsius magnificentiusque et dicet et sentiet; cumque illa diuina 120
cognouerit, nolo ignoret ne haec quidem humana: ius ciuile
teneat, quo egent causae forenses cotidie; quid est enim

1 disceptent *L* ‖ 2 quod *A*, de quo *L* | disseres umquam nec ad exitum peruenire potes *A* ‖ 4 inuolut(a)e *L* | notio *Piderit* ‖ 10 nec *A*, neque *L* ‖ 15 quando autem aut (et *PM*) quomodo id facias *L* ‖ 18 a *FOP om.* ‖ 20 more *A* ‖ 21 nouis rebus *FPM*, rebus nouis *O* ‖ 22 officiis *A* ‖ 23 et *A*, sed *L*; et ... aguntur *Rubner secl.* ‖ 26 de ipso genere *A* ‖ 28 aut quo modo *A m l om.* ‖ 31 cum ... humanas *Hoerner secl., qui mox* cum illa *scripsit cum A*

turpius, quam legitimarum et ciuilium controuersiarum patrocinia suscipere, cum sis legum et ciuilis iuris ignarus? cognoscat etiam rerum gestarum et memoriae ueteris ordinem, maxime scilicet nostrae ciuitatis, sed etiam imperiosorum populorum et regum illustrium. quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor, qui conseruatis notatisque temporibus, nihil cum illustre praetermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligauit. nescire autem quid ante quam natus sis acciderit, id est semper esse puerum; quid enim est aetas hominis, nisi ea memoria rerum ueterum cum superiorum aetate contexitur? commemoratio autem antiquitatis exemplorumque prolatio summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert et fidem.

121 Sic igitur instructus ueniet ad causas, quarum habebit genera primum ipsa cognita. erit enim ei perspectum nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat aut uerba: res aut de uero aut de recto aut de nomine, uerba aut de ambiguo aut de contrario; nam si quando aliud in sententia uidetur esse aliud in uerbis, genus est quoddam ambigui, quod ex praeterito uerbo fieri solet; in quo, quod est ambiguorum proprium, res
35 122 duas significari uidemus. cum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum praecepta pauca sunt: traditi sunt e quibus ea ducantur, duplices loci, uni e rebus ipsis, alteri assumpti. tractatio igitur rerum efficit admirabilem orationem; nam ipsae quidem res in perfacili cognitione uersantur; quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor aut erigatur aut paret se ad discendum; rem breuiter exponere et probabiliter et aperte, ut quid agatur intellegi possit; sua confirmare, aduersaria euertere, eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quae sumentur ad quamque rem confirmandam; post omnia peroratione inflammantem restinguentemue concludere? has partes quemadmodum tractet
123 singulas, difficile dictu est hoc loco; nec enim semper tractantur uno modo; quoniam autem non quem doceam quaero, sed quem probem, probabo primum eum qui quid deceat uiderit. haec

10 ea *L om.* | superioribus *A*, superiore *ε* ‖ 21 pauca sunt *L*, pauca *A* ‖ 22 ea *A om.* ‖ 23 admirabiliorem *F*, ammirabiliorem *OPM* | ipsa quidem ars . . . uersatur *Kayser* ‖ 25 quo *L*, qua *A* ‖ 26 ad dicendum *OPM*, addicendum *F* ‖ 31 perorationem *A*, per orationem *L*, *em. Schuetz* ‖ 35 uidebit *L*

enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum
personarumque moderator; nam nec semper nec apud omnes nec
contra omnes nec pro omnibus nec omnibus eodem modo di- 36
cendum arbitror. is erit ergo eloquens, qui ad id quodcumque
decebit poterit accommodare orationem. quod cum statuerit,
tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec satura ieiune nec
grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et 124
aequalis oratio: principia uerecunda, nondum elatis incensa uerbis,
sed acuta sententiis uel ad offensionem aduersarii uel ad commen-
dationem sui; narrationes credibiles nec historico sed prope
cotidiano sermone explicatae dilucide; dein si tenuis causa erit,
etiam argumentandi tenue filum, et in docendo et in refellendo,
idque ita tenebitur, ut quanta ad rem tanta ad orationem fiat
accessio; cum uero causa ea inciderit in qua uis eloquentiae 125
possit exprimi, tum se latius fundet orator, tum reget et flectet
animos et sic afficiet, ut uolet, id est ut causae natura et ratio
temporis postulabit. sed erit duplex omnis eius ornatus ille ad-
mirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia.
nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis [sic ut
uerbum nullum nisi aut graue aut elegans excidat], tum sunt
maxime luminosae et quasi actuosae partes duae: quarum alte-
ram in uniuersi generis quaestione pono, quam, ut supra dixi,
Graeci appellant *θέσιν*, alteram in augendis amplificandisque
rebus, quae ab eisdem *αὔξησις* est nominata; quae etsi aequa- 126
liter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus
locis maxime excellet, qui communes appellati eo *sunt*, quod
uidentur multarum idem esse causarum, sed proprii singularum
esse debebunt. at uero illa pars orationis quae est de genere
uniuerso, totas causas saepe continet; quidquid est enim illud,
in quo quasi certamen est controuersiae, quod Graece *κρινό-
μενον* dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam
quaestionem atque uti de uniuerso genere dicatur, nisi cum de
uero ambigetur, quod quaeri coniectura solet. dicetur autem 127
non Peripateticorum more, — est enim illorum exercitatio ele-
gans iam inde ab Aristotele constituta, — sed aliquanto neruosius,
et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter

3 nec pro omnibus nec omnibus *A m l om., prob. Hoerner* ‖ 8 nondum *A l*, non *L m* ‖ 10 historicae *A* ‖ 11 tenuis causa *Jahn*, tenues causae *A L* ‖ erit *Bake*, tum *L, om. A* ‖ 17 eius omnis *A* ‖ 19 sic . . . excidat *Bake secl.* ‖ 24 aequabiliter *ε* ‖ 26 sunt *addidi hic, ε post* communes ‖ 28 at *ε*, ac *A L* ‖ 32 uti de *ego*, ut inde *A*, ut de *L* ‖ 33 ambigitur *A*

dicantur et in aduersarios aspere. augendis uero rebus et contra
abiciendis nihil est quod non perficere possit oratio; quod et
inter media argumenta faciendum est, quotienscumque dabitur
37 uel amplificandi uel minuendi locus, et paene infinite in perorando.

128 Duo restant, quae bene tractata ab oratore admirabilem
eloquentiam faciant. quorum alterum est, quod Graeci ἠθικὸν
uocant, ad naturas et ad mores et ad omnem uitae consue-
tudinem accommodatum, alterum, quod idem παθητικὸν nomi-
nant, quo perturbantur animi et concitantur, in quo uno regnat
oratio; illud superius come iucundum, ad beneuolentiam con-
ciliandam paratum, hoc uehemens incensum incitatum, quo
causae eripiuntur; quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto
129 potest. quo genere nos mediocres aut multo etiam minus, sed
magno semper usi impetu saepe aduersarios de statu omni
deiecimus: nobis pro familiari reo summus orator non respondit
Hortensius; a nobis homo audacissimus Catilina in senatu accu-
satus ommutuit; nobis priuata in causa magna et graui cum
coepisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi uenenis
130 ereptam memoriam diceret. quid ego de miserationibus loquar?
quibus eo sum usus pluribus quod, etiam si plures dicebamus,
perorationem mihi tamen omnes relinquebant; in quo ut uiderer
excellere, non ingenio sed dolore assequebar. quae qualia-
cumque in me sunt, — me enim ipsum non paenitet quanta
sint — sed apparent in orationibus; etsi carent libri spiritu
38 illo, propter quem maiora eadem illa cum aguntur, quam cum
131 leguntur, uideri solent. nec uero miseratione solum mens iudi-
cum permouenda est — qua nos ita dolenter uti solemus, ut
puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in
causa excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore et
lamentatione complerimus forum — sed est faciendum etiam, ut
irascatur iudex mitigetur, inuideat faueat, contemnat admiretur,
oderit diligat, cupiat abhorreat, speret metuat, laetetur doleat:
qua in uarietate duriorum Accusatio suppeditabit exempla, mitio-
132 rum defensiones meae. nullo enim modo animus audientis aut
incitari aut leniri potest, qui modus a me non temptatus sit;

5 duo restant *Schuetz,* duae res sunt enim *A*, duo sunt *L* ‖ 6 faciunt *Bake, item* permulcent *§ 163,* condiunt *185,* cadunt *215* | est *A om.* ‖ 7 naturam *A* | 9 id quo $L^1$ ‖ 11 uehementius *A* ‖ 19 commiserationibus *Lambin, et sic ubique in Cic.* | loquor *A* ‖ 23 enim *et* non *A om.* ‖ 30 compleremus *A L, em. v* | etiam est faciendum *L* ‖ 32 abhorreat *Stegmann, coll. de or. II 185,* taedeat *A,* satietate afficiatur *L* ‖ 33 in qua *L*

— dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in ueritate crimen arrogantiae extimescerem; — sed, ut supra dixi, nulla me ingenii, sed magna uis animi inflammat, ut me ipse non teneam; nec umquam is qui audiet incendetur, nisi ardens ad eum peruenerit oratio. uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses, uterer alienis, uel Latinis, si ulla reperirem, uel Graecis, si deceret; sed Crassi perpauca sunt nec ea iudiciorum; nihil Antonii, nihil Cottae, nihil Sulpicii; dicebat melius quam scripsit Hortensius; uerum 133 haec uis, quam quaerimus, quanta sit suspicemur, quoniam exemplum non habemus, aut si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, et quidem perpetuae dictionis ex eo loco unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consiliis, meritis in rem publicam aggressus est dicere: ea profecto oratio in eam formam, quae est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia ne requiratur quidem. 39

Sed iam forma ipsa restat et χαρακτὴρ ille qui dicitur: 134 qui qualis debeat esse ex iis ipsis, quae supra dicta sunt, intellegi potest. nam et singulorum uerborum et collocatorum lumina attigimus. quibus sic abundabit, ut uerbum ex ore nullum nisi aut elegans aut graue exeat, ex omnique genere frequentissimae translationes erunt, quod eae propter similitudinem transferunt animos et referunt ac mouent huc et illuc, qui motus cogitationis celeriter agitatus per se ipse delectat; et reliqua, ex collocatione uerborum quae sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi; sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scaenae aut fori appellantur insignia, non quia sola ornent, sed quod excellant. eadem ratio est horum, quae sunt 135 orationis lumina et quodammodo insignia: cum aut duplicantur iteranturque uerba aut leuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur saepius oratio aut in idem conicitur, aut utrumque, aut adiungitur idem iteratum aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non [in] eadem sententia ponitur, aut cum similiter uel cadunt uerba uel desinunt, aut cum cumulantur contrariis relata contraria, aut cum gradatim sursum uersus *itur et*

2 pertimescerem *A* ‖ 4 audiret incenderetur ... perueniret *A L*, *em. Bake* ‖ 15 non requiratur. *L* (*om.* quidem) ‖ 16 ipsa *A om.* ‖ 17 esse debeat *A* | iis ipsis *Lambin*, his *A*, ipsis *L* ‖ 26 quia *A et Quintil.*, quod *L* 29 breuiter *A L et Quintil.*, *em. Gesner* ‖ 30 idem *L*, eodem *A* | conicitur] concluditur *Pluygers* ‖ 32 in *Quintil. om.* ‖ 33 cum cumulantur *Jahn*, cum sunt *A*, multis modis *L et Quintil.* ‖ 34 itur et *Kayser add.* | uersus retroque dicitur *Vollbehr* (*Part. or.* § *24*)

reditur, aut cum demptis coniunctionibus dissolute plura dicuntur, aut cum aliquid praetereuntes cur id faciamus ostendimus, aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes, aut si est aliqua exclamatio uel admirationis uel questionis, aut cum
136 eiusdem nominis casus saepius commutantur. sed sententiarum ornamenta maiora sunt; quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. et uero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur; nec quidquam est aliud dicere nisi aut omnes aut certe plerasque aliqua specie illuminare
40 sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti aut exemplis? tantummodo notetur locus. sic
137 igitur dicet ille, quem expetimus: ut uerset saepe multis modis eadem et una in re haereat in eademque commoretur sententia; saepe etiam ut extenuet aliquid, saepe ut irrideat; ut declinet a proposito deflectatque sententiam; ut proponat quid dicturus sit; ut, cum transegerit iam aliquid, definiat; ut se ipse reuocet; ut quod dixerit iteret; ut argumentum ratione concludat; ut interrogando urgeat; ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat; ut contra ac dicat accipi et sentiri uelit; ut addubitet ecquid potius aut quomodo dicat; ut diuidat in partes; ut aliquid relinquat ac neglegat; ut ante praemuniat; ut in eo ipso
138 in quo reprehendatur culpam in aduersarium conferat; ut saepe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum aduersario quasi deliberet; ut hominum sermones moresque describat; ut muta quaedam loquentia inducat; ut ab eo quod agitur auertat animos; ut saepe in hilaritatem risumue conuertat; ut ante occupet quod uideatur opponi; ut comparet similitudines, ut utatur exemplis; ut aliud alii tribuens dispertiat; ut interpellatorem coerceat; ut aliquid reticere se dicat; ut denuntiet quid caueant;

---

4 conquestionis *ε et Lambin*, *item Brut. 142*, *de or. II 94.* ‖ 7 utatur *L et codd. Quintil. B M* | putant *L* ‖ 10 nisi aut *ε et ed. Rom.*, nisi quam aut *L*, nisi *A et Quintil.* ‖ 14 eadem et *Quintil.*, eandem et *A*, eadem ut *L* | una in re *v*, in una re *Quintil.*, unam rem *A*, unam in rem *L* | haereat *L et Quintil.*, et haereat *A* | in eademque commoretur sententia *Quintil.*, in eadem commoreturque sententia *A et Iul. Uict.*, et in eandem commoretur sententiam *L* ‖ 15 saepe etiam . . . aliquid *A et codd. Quintil. A M b om.* ‖ 18 dixerit *Quintil.*, dixit *A L* ‖ 19 quasi *et* sibi ipse *A om.* ‖ 21 ecquid *A*, quid *L et Quintil.* ‖ 22 ac *L*, ut *A*, et *Quintil.* ‖ 28 uideatur *codd. A M Quintil.*, uideat *L et cod. B Quintil.*, putat *A* | ut utatur *cod. A Quintil.*, utatur *A L*

ut liberius quid audeat; ut irascatur etiam; ut obiurget aliquando; ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur; ut a proposito declinet aliquantum; ut optet, ut exsecretur; ut fiat iis apud quos dicet familiaris. atque alias etiam dicendi quasi uirtutes 139
sequetur: breuitatem, si res petet; saepe etiam rem dicendo subiciet oculis; saepe supra feret quam fieri possit; significatio saepe erit maior quam oratio; saepe hilaritas, saepe uitae naturarumque imitatio. hoc in genere — nam quasi siluam uides — omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo.

Sed haec, nisi collocata et quasi structa et nexa uerbis, ad 42 140
eam laudem quam uolumus aspirare non possunt. de quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum, etsi mouebant iam me illa quae supra dixeram, tamen iis quae sequuntur perturbabar magis. occurrebat enim posse reperiri non inuidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam laudum mearum, qui non censerent eius uiri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. quibus si nihil aliud responderem nisi me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, cum et amicissimo et praestantissimo uiro et recta et honesta petenti satis facere uoluissem; sed si profiterer — quod 141
utinam possem! — me studiosis dicendi praecepta et quasi uias quae ad eloquentiam ferrent traditurum, quis tandem id iustus rerum existimator reprehenderet? nam quis umquam dubitauit quin in re publica nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis pacatis rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiae, gloriae, praesidii plurimum esset, in altera praescriptionum cautionumque praeceptio; quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea uero repugnante uix suas regiones finesque defenderet. cur igitur ius ciuile docere semper pul- 142
chrum fuit hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? nam si uitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e ciuitate eloquentia; sin ea non modo eos ornat, penes quos

2 ut a . . . aliquantum *Bake secl.* ‖ 4 dicat *A* ‖ 5 sequetur *A* et *Quintil.*, sequatur *L* ‖ 12 mouebant *A*, non mouebant *L* ‖ 15 mearum laudum *L* ‖ 16 senatus tanta *A* ‖ 21 profiteatur *A*, profitear *L*, *em. Ernesti* ‖ 22 *malim aut* [dicendi] *aut* discendi ‖ 25 dubitabit quod *A* ‖ 26 pacatis *Piderit*, pacatis pacatisque *l*, pacatisque *A m L* ‖ 27 praescriptionum *ε*, persecutionum *A L* 31 domus floruerunt *A* ‖ 32 aut . . . eo *Hoerner secl.*

est, sed etiam uniuersam rem publicam, cur aut discere turpe
42 est quod scire honestum est, aut quod nosse pulcherrimum est
143 id non ‚gloriosum est docere? ‘at alterum factitatum est, alterum
nouum.’ fateor; sed utriusque rei causa est. alteros enim
respondentes audire sat erat, ut ii qui docerent nullum sibi ad
eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore et discentibus satis facerent et consulentibus; alteri, cum domesticum
tempus in cognoscendis componendisque causis, forense in agendis, reliquum in sese ipsis reficiendis omne consumerent, quem
habebant instituendi aut docendi locum? atque haud scio an
plerique nostrorum oratorum ingenio plus ualuerint quam doctrina; itaque illi ‚dicere melius quam praecipere, nos contra for-
144 tasse possumus. ‘at dignitatem docere non habet.’ certe, si quasi
in ludo; sed si monendo, si cohortando, si percontando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo, nescio, cum
[non] docendo etiam aliquid aliquando possis meliores facere, cur
nolis. an quibus uerbis sacrorum alienatio fiat docere honestum
est, ut est: quibus ipsa sacra retineri defendique possint, non
145 honestum est? ‘at ius profitentur etiam qui nesciunt; eloquentia
autem illi ipsi, qui consecuti sunt eam, tamen se ualere dissimulant,
propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta’.
num igitur aut latere eloquentia potest, aut id quod dissimulatur
effugit, aut est periculum ne quis putet in magna arte et gloriosa turpe esse docere alios id quod ipsi fuerit honestissimum
146 discere? ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse
prae me tuli; qui enim possem, cum et abfuissem domo adulescens
et horum studiorum causa maria transissem et doctissimis hominibus referta domus esset et aliquae fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notae cumque uulgo scripta nostra
legerentur, dissimulare? *non* me didicisse qui probarem, nisi
43 quod parum fortasse profeceram? quod cum ita sit, tamen ea
quae supra dicta sunt plus in disputando quam ea de quibus
147 dicendum est dignitatis habuerunt. de uerbis enim componendis

1 uniuersam *L*, iuuat euersam *A m*, quae iuuat euersam *l* ‖ 3 gloriosum est *A*, gloriosum *L* ‖ 5 ut ii *ε*, ut hi *L*, et ut *A* ‖ 6 discentibus id est studiosis ut satis faceret *A* ‖ 9 se *L* ‖ 11 oratorum contra atque nos ingenio *A* ‖ 13 docere *A*, melius docere *L*¹ ‖ 14 communicando *A*, commemorando *L* ‖ 15 nescio cur non dicendo *A L*, *em. Bake* (docendo *ε*) ‖ 16 posses melius *L* ‖ 19 eloquentiam *A* ‖ eam tamen *ego*, tamen ea *A*, tamen *L* ‖ 22 dissimulat *A L*, *em. Ernesti* ‖ 26 qui *ε*, quid *A L* | et *A om.* | domo *L om.* ‖ 27 mare *L* ‖ 30 non *addidi* | qui *ε*, quid *A*, quid erat cur *L*, quid erat quo *Ernesti*

et de syllabis propemodum dinumerandis et dimetiendis loquemur; quae etiam si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiunt magnificentius quam docentur. est id omnino uerum, at proprie in hoc dicitur; nam omnium magnarum artium sicut arborum altitudo nos delectat, radices stirpesque non item, sed esse illa sine his non potest; me autem siue peruulgatissimus ille uersus, qui uetat artem pudere proloqui quam factites, dissimulare non sinit qui delecter, siue tuum studium hoc a me uolumen expressit, tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. quodsi ea quae dixi non ita essent, 148 quis tamen tam se durum agrestemque praeberet, qui hanc mihi non daret ueniam, ut, cum meae forenses artes et actiones publicae concidissent, non me aut desidiae, quod facere non possum, aut maestitiae, cui resisto, potius quam litteris dederem? quae quidem me antea in iudicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi, nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam grauioribus et maioribus; quae si erunt perfectae, profecto maximis rebus forensibus nostris [et externis etiam] inclusae [et domesticae] litterae respondebunt. sed ad institutam disputationem reuertamur.

Collocabuntur igitur uerba, ut aut inter se quam aptissime 44 cohaereant extrema cum primis eaque sint quam suauissimis 149 uocibus, aut ut forma ipsa concinnitasque uerborum conficiat orbem suum, aut ut comprehensio numerose et apte cadat. atque illud primum uideamus quale sit (quod uel maxime desiderat diligentiam): ut fiat quasi structura quaedam, nec id tamen fiat operose; nam esset cum infinitus tum puerilis labor, quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaeuola: 'Quam lepide λέξεις compostae ut tesserulae omnes Arte pauimento atque emblemate uermiculato!' nolo tam minuta haec con- 150 structio appareat; sed tamen stilus exercitatus efficiet facile formulam componendi; nam ut in legendo oculus sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur, ne extremorum uerborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas uoces efficiat aut

---

3 at *Schenkl*, ut *A*, sed *L* ‖ 6 peruagatissimus *L* ‖ 8 quin *A L*, *em. Maduig* ‖ 11 se tam d. *L* $A^2$, tam d. se $A^1$ ‖ 18 maximis rebus forensibus nostris et externis inclusae et domesticae litterae *A* (*om.* etiam), forensibus nostris rebus etiam domesticae litterae *L* (*om.* max.' 'et ext.' 'et dom.'); *correxi* ‖ 21 aut ut *A* ‖ 26 ut fiat *A*, est enim *L*, est enim ut fiat *v* | id *A om.* | fiet *L* ‖ 29 composit(a)e *A L*, *em. v* | omnes Arte] arte Endo *Schuetz* ‖ 30 haec tam minuta *A* ‖ 32 formulam *A*, hanc uiam *L*

asperas. quamuis enim suaues grauesue sententiae tamen, si
inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium
superbissimum; quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo
151 ut tam rusticus sit qui uocales nolit coniungere. in quo quidam
Theopompum etiam reprehendunt, quod eas litteras tantopere
fugerit, etsi idem magister eius Isocrates [fecerat]; at non Thucy-
dides, ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato, nec solum
in iis sermonibus, qui *διάλογοι* dicuntur, ubi etiam de industria
id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis
laudari in contione eos, qui sunt in proeliis interfecti; quae sic
probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse
sit: in ea est crebra ista uocalium concursio, quam magna ex
45 parte ut uitiosam fugit Demosthenes. sed Graeci uiderint; nobis
152 ne si cupiamus quidem distrahere uoces conceditur: indicant
orationes illae ipsae horridulae Catonis, indicant omnes poëtae
praeter eos qui, ut uersum facerent, saepe hiabant, ut Naeuius:
'Uos quí accolitis Hístrum fluuium atque álgidam', et
ibidem: 'Quam númquam uobis Grái atque bárbari'. at
Ennius saepe: 'Scipio inuicte'; et quidem nos: 'Hoc motu
153 radiantis etesiae in uada ponti': hoc idem nostri saepius
non tulissent, quod Graeci laudare etiam solent. sed quid
ego uocales? sine uocalibus saepe breuitatis causa contrahe-
bant, ut ita dicerent: multi' modis, in uas' argenteis,
palmi' crinibus, tecti' fractis. quid uero licentius quam
quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora?
nam ut duellum bellum, [et] duis bis, sic Duellium eum qui
Poenos classe deuicit Bellium nominauerunt, cum superiores
appellati essent semper Duelli. quin etiam uerba saepe con-
trahuntur non usus causa sed aurium. quo modo enim uester
Axilla Ala factus est nisi fuga litterae uastioris? quam litteram
etiam e maxillis et taxillis et paxillo et uexillo consue-
154 tudo elegans Latini sermonis euellit. libenter etiam copulando

---

2 incondite positis uerbis *A* ‖ 4 quin *A L, em. v, A* ‖ 5 etiam Theopompum *A* ‖ 6 fecerat *O² al. A² add. item* facere *AHE de or. III 114* ‖ 9 qua . . . sit (12) *Bake secl.* 10 sint *A L, em. ε* ‖ 12 uocum *A L, em. Manutius* ‖ 18 at *A*, et *Jahn* 19 saepe *A*, semel *L* | et quidem *A L*, atque item *M. Seyffert* ‖ 23 in uas' *Heerdegen* muas *L*, etuas *A* ‖ 24 palmet *A*, palma et *L, em. Ribbeck* ‖ 26 et *A* . *om* duis *ε*, duus *L*, dus *A* | duullium *L*, duellum *A, em. O² al.* ‖ 27 Poenos ⟨primus⟩ *Teuffel coll. de sen. 44* ‖ 29 non ueritatis *Hoerner* ‖ 30 fuga *A M*, fuget *O*, fugae *F²*, fuge *I F¹*; *an* fuga x? ‖ 31 et taxillis et paxillo et uexillo *A*, *idem in marg.:* et taxillo; *L et Priscian.* et axillis et uexillo et pauxillo

uerba iungebant, ut sodes pro si audes, sis pro si uis; iam in
uno capsis tria uerba sunt. ain pro aisne, nequire pro non
quire, malle pro magis uelle, nolle pro non uelle, dein etiam
saepe et exin pro deinde et [pro] exinde dicimus. quid, illud non
olet unde sit, quod dicitur cum illis, cum autem nobis non
dicitur, sed nobiscum? quia si ita diceretur, obscenius con-
currerent litterae, ut etiam modo, nisi autem interposuissem,
concurrissent; ex eo est mecum et tecum, non cum me et 46
cum te, ut esset simile illis nobiscum atque uobiscum. atque 155
etiam a quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui haec
reprehendunt; nam pro deum atque hominum fidem deorum
aiunt: ita credo hoc illi nesciebant. an dabat hanc consuetudo
licentiam? itaque idem poëta qui inusitatius contraxerat: 'pátris
mei meum factúm pudet' pro meorum factorum, et: 'Téxi-
tur, exitium éxamen rapit' pro exitiorum, non dicit liberum,
ut plerique loquimur, cum cupidos liberum aut in liberum
loco dicimus, sed ut isti uolunt: 'Néque tuom umquam in
grémium extollas líberorum ex té genus', et idem:
'Namque Aèsculapi líberorum'. at ille alter in Chryse
non solum: 'Ciués, antiqui amíci maiorúm meum', quod
erat usitatum, sed durius etiam: 'Consílium socii, augúrium
atque extum intérpretes'; idemque pergit: 'Postquám pro-
digium horríferum, portentúm pauos': quae non sane sunt
in nominibus neutris usitata. nec enim dixerim tam libenter
armum iudicium, — etsi est apud eundem: 'nihilne ad te
dé iudicio armum áccidit?' — quam, ut censoriae tabulae 156
loquuntur, centuriam fabrum et procum audeo dicere, non
fabrorum aut procorum; planeque duorum uirorum iudicium aut
trium uirorum capitalium aut decem uirorum stilitibus iudicandis
dico numquam. ecqui dixit Accius? 'Uideó sepulcra dúa
duorum córporum', idemque: 'múlier una duóm uirum'.
quid uerum sit intellego; sed alias ita loquor ut concessum est,

---

4 deinde *ε*, inde *A L* | et exinde *m l*, *om. A*, et pro exinde *L* ‖ 8 sq. me ... te *L*. te...me *A* ‖ 9 uobiscum atque nobiscum *A L*, *em. ε* ‖ 12 sq. licentiam consuetudo *L* ‖ 17 tuom *v*, tuum *A*, tu *L* ‖ 23 portentu *A L*, *em. v* | pauox *L*, pauor *A* $O^2$ *al*, *em. v* ‖ 24 nominibus *ego*, hominibus *A*, omnibus *L*, omnibus nominibus *Heerdegen* ‖ 26 *inter* quam *et* ut *A habet illud* (27) centuriam ... procum ‖ 28 et procorum *L* ‖ 29 litibus *A L*, *em. Muretus* ‖ 30 numquam (nu- $F^2$ ex u-) et qui *L*, non nunc quam quid *A*, *correxi* | sepulcra dua *F O* $P^2$ $M^2$. sepulcrum a *A*

ut hoc pro deum dico uel pro deorum, alias ut necesse est,
cum trium uirum, non uirorum, et sestertium, nummum,
47 non sestertiorum, nummorum, quod in his consuetudo uaria non
157 est. quid quod sic loqui: nosse, iudicasse uetant, nouisse
iubent et iudicauisse: quasi uero nesciamus in hoc genere et
plenum uerbum recte dici et imminutum usitate; itaque utrum-
que Terentius: 'Eho tú, sobrinum tuóm non noras?' post
idem: 'Stílponem, inquam, nóueras'. sient plenum est,
sint imminutum; licet utare utroque; ergo ibidem: 'Quae quám
sint cara póst carendo intéllegunt, Quamque áttinendi
mágni dominatús sient'. nec uero reprehenderim: 'scripsere
alii rem': [et] scripserunt esse uerius sentio; sed consuetudini
auribus indulgenti libenter obsequor. 'Isdem campus habet'
inquit Ennius; et in templis: 'EIDEM PROBAUIT': at isdem
erat uerius, nec tamen eisdem ut opimius: male sonabat isdem:
impetratum est a consuetudine ut peccare suauitatis causa liceret.
et posmeridianas quadrigas quam postmeridianas *quadri-
iugas* libentius dixerim et mehercule quam mehercules. non
scire quidem barbarum iam uidetur, nescire dulcius. ipsum
meridiem cur non medidiem? credo, quod erat insuauius.
158 absona praepositio est af, quae nunc tantum in accepti ta-
bulis manet ac ne his quidem omnium, in reliquo sermone mu-
tata est; nam amouit dicimus et abegit et abstulit ut iam
nescias a'ne uerum sit an *ab an* abs. quid, si etiam abfugit
turpe uisum est et abfer noluerunt, *aufugit et* aufer malue-
runt? quae praepositio praeter haec duo uerba nullo alio in

---

1 hoc uel pro *L* ‖ 3 sestertium *A*, *om. L*, *em.* *ε* ‖ 7 sobrinum *Terent. Phorm. II 3, 37*, cognatum *A L* ‖ 8 ibidem *A* | Stilbonem *OPM*, stiliponem *A*, stilionem *F*, *em. v ex Donato* | sient...sint *Heerdegen*, si et...sient (scient *M*)*F O*[1] *PM*, sin...sin *A* ‖ 9 ibidem *A L*, *immo* 'alibi' *recteque Jahn*, *nisi ipsum memoria fefellit Tullium*, *alterius cuiusdam poetae* (*Liuii Naeuii Ennii*) *nomen desiderat* | quam cara sint quae *A L*, *transpos. Ribbeck* ‖ 12 rem *Quintil.*, rem et *A L*, rem etsi *Lambin* ‖ 13 isdem *ε*, idem *A L* ‖ 14 eidem *Heerdegen*, *qui cet. quoque eiusd. uoc. formas restit.*, idem *A L* | isdem*L*, eisdem *A* ‖ 15 eisdem... eisdem *A*, isdem.. isdem *L* ‖ 17 posmeridianas *Uelius Long.*, pomeridianas *A L* | quadriiugas *Doederlein add.* ‖ 19 uideatur *A* ‖ 21 absona *H. Hellmuth*, una *A L*, insuauissuma *Jahn* | af *Freund*, ab *A*, ea *L* ‖ 22 ac ne his *Ernesti*, aeneis *A*, ne his *L* | 24 a'ne *Schuetz*, anne *A L* | ab an abs *Schuetz*, abais *A*, abs *L* | abfugit *Gellius*, afugit *F O*, affugit *PM*, afugit quoda fugit *A* ‖ 25 abfer *Gellius*, afer *F O*, affer *PM* | aufugit et *Schuetz add. ex Uel. Longo* | aufer maluerunt *A om.*

uerbo reperietur. noti erant et naui et nari, quibus cum in praeponi oporteret, dulcius uisum est ignotos, ignauos, ignaros dicere, quam ut ueritas postulabat. ex usu dicunt et e re publica, quod in altero uocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses, ut exegit, edixit; *item* refecit, rettulit, reddidit — adiuncti uerbi prima littera praepositio- 48 nem commutauit — ut subegit, summouit, sustulit. quid, in 159 uerbis iunctis quam scite insipientem non insapientem, iniquum non inaequum, tricipitem non tricapitem, concisum non concaesum! ex quo quidam pertisum etiam uolunt, quod eadem consuetudo non probauit. quid uero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto: indoctus dicimus breui prima littera, insanus producta, inmanis breui, infelix longa, et, ne multis: quibus in uerbis eae primae litterae sunt quae in sano atque felice, in producte dicitur, in ceteris omnibus breuiter; itemque composuit, consueuit, concrepuit, confecit. consule ueritatem: reprehendet; refer ad aures: probabunt; quaere cur? ita se dicent iuuare; uoluptati autem aurium morigerari 160 debet oratio. quin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam nisi in uocali aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem; aliquando, idque sero, conuicio aurium cum extorta mihi ueritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reseruaui; Orciuios tamen et Matones, Otones, Caepiones, sepulcra, coronas [lacrimas] dicimus, quia per aurium iudicium licet. Burrum semper Ennius, numquam Pyrrhum; 'ui patefecérunt Bruges', non Phryges: ipsius antiqui declarant libri; nec enim Graecam litteram adhibebant, nunc autem etiam duas, et cum Phrygum et Phrygibus dicendum esset, absurdum erat aut etiam in

---

1 reper(e)itur *A* ‖ 2 ignoti ignaui ignari *L* ‖ 3 et *A om.* ‖ 5 *an* nisi x? 5 item *Schenkl add.* ‖ 6 primam litteram praepositio *A L*, *em. Maioragius* 7 summouit *v*, summutauit *F O*, submutauit *PM*, tum mutauit *A* 12 indoctus *A et Gellius*, inductus $FO^1$, inclitus $O^2P^2M^2$ *al.* 13 inmanis *Luc. Mueller*, insanus *A*, inhumanus $FOP^1$, insipiens $P^2$, insipiens inhumanus *M* 14 prima $A\ O^1F^2P^2$, parma $F^1P^1O^2$ *uetus* 15 sano *Bake*, sapiente *A L et Gellius* | felice in *ego*, infelice *A*, felice *L et Gellius* | dicuntur $O^2$ *al. et Gellius*, dicitur⟨i⟩, in *Luc. Mueller* ‖ 18 se . . . iuuari *A L*, sit . . . iuuare *Gellius*, *em Bake* ‖ 20 esse *A om.* ‖ 21 pulchros ceteros (p. et cethegos *L*) triumphos carthaginem *A L*, *em. v* ‖ 25 lacrimas *A om.* | licet semper Burrum semper *L* 26 nusquam *A* fruges *FPM*, phruges *O*, phry *A*, *em. Uictorius* 29 et *A*, et cum *L* | etiam in *Hoerner* (tantum in *Ernesti*), tamen *A* (*super* e *add.* i), tam in *L*

barbaris casibus Graecam litteram adhibere aut recto casu solum
Graece loqui; tamen et Phryges et Pyrrhum aurium causa
161 dicimus. quin etiam, quod iam subrusticum uidetur, olim autem
politius, eorum uerborum, quorum eaedem erant postremae duae
litterae quae sunt in optimus, postremam litteram detrahebant,
nisi uocalis insequebatur: ita non erat ea offensio in uersibus
quam nunc fugiunt poëtae noui; sic enim loquebamur: 'qui
est omnibu' princeps', non omnibus princeps, et: 'uita illa
dignu' locoque', non dignus. quod si indocta consuetudo
tam est artifex suauitatis, quid ab ipsa tandem arte et doctrina
162 postulari putamus? haec dixi breuius, quam si hac de re una
disputarem, — est enim locus hic late patens de natura usuque
uerborum, — longius autem quam instituta ratio postulabat.
Sed quia rerum uerborumque iudicium in prudentia est,
49 uocum autem et numerorum aures sunt iudices, et quod illa ad
intellegentiam referuntur, haec ad uoluptatem, in illis ratio in-
uenit, in his sensus artem; aut enim neglegenda fuit nobis uo-
luntas eorum quibus probari nitebamur, aut ars eius conciliandae
163 reperienda. duae sunt igitur res quae permulceant aures, sonus
et numerus; de numero mox, nunc de sono quaerimus. uerba,
ut supra diximus, legenda sunt potissimum bene sonantia, sed
ea non, ut poëtae, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.
'Qua póntus Helles, súpera Tmolum ac Taúricos:
locorum splendidis nominibus illuminatus est uersus, sed
proximus inquinatus insuauissima littera: 'Finés, frugifera et
éfferta arua Asiá tenet.' quare bonitate potius nostrorum
164 uerborum utamur quam splendore Graecorum, nisi forte sic
loqui paenitet: 'Quá tempestate Hélenam Paris' et quae
sequuntur; immo uero ista sequamur asperitatemque fugiamus:
'Hábeo istanc ego pérterricrepam', itemque 'uérsutilo-
quas málitias'.

2 phyrrum *A*, Phrygum *Schuetz* ‖ 4 duo $O^2$ *uetus* ‖ 7 sic *A*, ita L | loquebantur *ed. Rom.*, *prob. Schuetz* ‖ 12 disputarem *L*, postulata disputarem *A*, proposita d. *Heerdegen*, posita d. *Stroebel* | hic locus *L* ‖ 14 in *L om.* | prudenti(a)e *M* $O^1$ ‖ 17 uoluptas *A L*, *em. Bake* ‖ 18 nitebamur *ego*, uidebamur *A*, uolebamus *L* ‖ 23 Qua ponto ab Helles *Lipsius* | hellus *L* | super-| admolum *A*; superat *L*, tmolum *F*, Timolum *PM*, Thinolum *O*, *em. Baehrens* ac tauricos *PM*, ad tauricos *F O*, adauricos *A*: auratus aries' $O^2$ *al.*, *ac Tauricos Madu[v]ig*, ac Doricos *Baehrens* ‖ 24 locorum| *A L*, colchorum! $O^2$| *al* ‖ 25 finis finitus *A*, (littera) *F' Orelli* ‖ 26 efferta *Lachmann*, ferta *L*, feria *A* (*st* i *add.* t) | Asiae *A* ‖ 28 paris helenam *A L*, *transpos. Lachmann* ‖ 30 is ego *L*, ego ista *A* (istanc *Ribbeck*) | itemque *Ernesti*, fidemque *A L*

**Nec solum componentur** uerba ratione, sed etiam finientur, quoniam **id iudicium** esse alterum aurium diximus. sed finientur aut **compositione** ipsa et quasi sua sponte, aut quodam genere **uerborum in** quibus ipsis concinnitas inest; quae sine casus habent **in exitu** similes siue paribus paria redduntur siue opponuntur **contraria**, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil 165 est **factum de** industria. in huius concinnitatis consectatione Gorgiam **fuisse** principem accepimus; quo de genere illa nostra sunt **in Miloniana**: 'est enim, iudices, haec non scripta sed **nata lex**, quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum **ex natura** ipsa arripuimus hausimus expressimus, **ad quam** non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus.' haec enim talia sunt, ut, quia referuntur eo quo **debent** referri, intellegamus non quaesitum esse numerum sed **secutum**; quod fit item in referendis contrariis, ut illa sunt, 166 quibus **non** modo numerosa oratio sed etiam uersus efficitur: 'Eám **quam** nihil accúsas damnas', — condemnas dixisset qui **uersum** effugere uellet, — 'béne quam meritam esse aútumas [dicis] Mále merere? id quód scis prodest níhil; id quod nescís obest?' uersum efficit ipsa relatio contrariorum; idem esset in oratione numerosum: quod scis, nihil prodest; quod nescis, multum obest: semper haec, quae Graeci ἀντίθετα nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum 50 oratorium necessitate ipsa efficiunt, etiam sine industria. hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur et maxime 167 Gorgias, cuius in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas; nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto Accusationis: 'conferte hanc pacem cum illo bello, huius praetoris aduentum cum illius imperatoris uictoria, huius cohortem impuram cum illius exercitu inuicto, huius libidines cum illius continentia: ab illo qui cepit conditas, ab hoc qui constitutas accepit captas dicetis Syracusas.'

---

1 componentur ... fini[illegible] sed finiuntur *L*, componantur ... finiantur ... et finiantur *A* ‖ 3 [illegible]sa [illegible]sitione *A* | et quasi *AL*, aut quasi *Schuetz* | ut quaedam genera [illegible] | [illegible] in *A om.* ‖ 13 eo quo *ego*, ea quae *A*, ad ea quae *L* ‖ [illegible] re[illegible] *L* c. referendis *A* ‖ 17 dixisset ... uellet [illegible], dixisset [illegible] dicere[illegible] ... uellet *L* ‖ 19 autumas *ego*, autumas dicis *A*, autuma[illegible] dicis *L* | mereri *A P² M* ‖ 21 idem *A* [illegible] *L* ‖ [illegible] etiam *A*, et eum [illegible]per .. 24 industria *secludenda?*

168 Ergo et hi numeri sint cogniti et genus illud tertium explicetur quale sit, numerosae et aptae orationis. quod qui non sentiunt quas aures habeant aut quid in eis hominis simile sit nescio; meae quidem et perfecto completoque uerborum ambitu gaudent et curta sentiunt nec amant redundantia. quid dico meas? contiones saepe exclamare uidi, cum apte uerba cecidissent; id enim exspectant aures, ut uerbis colligetur sententia. 'non erat hoc apud antiquos.' et quidem nihil aliud fere non erat; nam et uerba eligebant et sententias graues et suaues reperi-
169 ebant, sed eas aut uinciebant aut explebant parum. 'hoc me ipsum delectat' inquiunt. quid, si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis *quem* quam haec iam perfecta delectet, illa nobis sit credo repetenda, haec scilicet repudianda: nominibus ueterum gloriantur; habet autem ut in aetatibus auctoritatem senectus sic in exemplis antiquitas, quae quidem apud me ipsum ualet plurimum; nec ego id quod deest antiquitati flagito potius quam laudo quod est, praesertim cum [ea] maiora iudicem quae sunt quam illa quae desunt; plus est enim in uerbis
51 et in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non habent. post inuenta conclusio est, qua credo usuros ueteres illos fuisse, si iam nota atque usurpata res
170 esset; qua inuenta omnes usos magnos oratores uidemus. sed habet nomen inuidiam [cum in oratione iudiciali et forensi numerus Latine, Graece ῥυθμὸς inesse dicitur]: nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. hoc freti isti et ipsi infracta et amputata loquuntur et eos uituperant, qui apta et finita pronuntiant; si inanibus uerbis leuibusque sententiis, iure; sin probae res, lecta uerba, quid est cur claudere aut insistere orationem malint quam cum sententia pariter excurrere? hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud nisi ut sit apte uerbis comprehensa sententia; quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, saepe natura, et quae ualde laudantur apud illos, ea fere quia sunt conclusa
171 laudantur. et apud Graecos quidem iam anni prope quadringenti sunt, cum hoc probatur; nos nuper agnouimus; ergo Ennio licuit

1 cogniti et *L*, cogniti *A*, cogniti etiam a latinis *O*² *al.*, (*malim*: Sed poëtici numeri sint cogniti. iam latius) ‖ 7 colligetur sententia *A et Gellius*, colligentur sententiae *L* ‖ 12 quem *Hoerner add.* ‖ 17 ea *A om.* ‖ 19 bonis *L* ‖ 23 cum ... dicitur *seclusi* ‖ 24 Latine ... ῥυθμὸς *Kayser secl.* ‖ 25 si *L*, cum si *A*, tum si *m l* (*an* iam, si?) ‖ 28 sin ε, sint *A L* ‖ 32 saepe] *malim* ipsaque *uel* sponteque (naturae)

uetera contemnenti dicere: 'Uersibus, quos olim Fauni uatesque canebant', mihi de antiquis eodem modo non licebit? praesertim cum dicturus non sim 'ante hunc', ut ille, nec quae sequuntur: 'Nos ausi reserare'; legi enim audiuique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam uolunt; ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in iis aliquid desidero; hos uero minime, qui nihil illorum nisi uitium sequuntur, cum a bonis absint longissime. quodsi aures tam inhumanas tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem uirorum eos mouebit auctori- 172 tas? omitto Isocratem discipulosque eius Ephorum et Naucratem, quamquam orationis faciendae et ornandae auctores locupletissimi summi ipsi oratores esse debebant; sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis uel iudicandis acrior Aristotele fuit, quis porro Isocrati est aduersatus infensius? is igitur uersum in oratione uetat esse, numerum iubet; eius auditor Theodectes, inprimis, ut Aristoteles saepe significat, politus scriptor atque artifex, hoc idem et sentit et praecipit; Theophrastus uero isdem de rebus etiam accuratius. quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino haec esse ab iis praecepta nesciunt. quod si ita est, — nec uero aliter existimo — quid, ipsi suis sensibus non mouentur? nihilne eis 173 inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? in uersu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior aut longior; nec uero multitudo pedes nouit nec ullos numeros tenet nec illud quod offendit aut anquirit aut in quo offendat intellegit, et tamen omnium longitudinum et breuitatum in sonis sicut acutarum grauiumque uocum iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit.

Uisne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam 52 explicemus quam illi ipsi, qui et haec et alia nobis tradiderunt, 174 an iis contenti esse quae ab illis dicta sunt possumus? sed quid quaero uelisne, cum litteris tuis eruditissime scriptis te id uel

5 quod qui *L*, qui quod *A* ‖ 11 mouerit *A* ‖ 14 summique *L*, que *Rufin.* (*om.* summi) | debeant *L* | hominum *Rufin.* ‖ 15 quis acutior quis *A om.*, quis acutior *Rufin. om.* ‖ 16 infensius *L et Ruf.*, inpensius *A* ‖ 20 et isdem *L* ‖ 23 ne *A om.* ‖ 24 curtum *L*, incultum *A* ‖ 25 reclamant *Lambin* 27 quod L, aut A | aut anquirit aut *ego*, aut curat ut *A*, aut cur aut *L*, aut curat aut *ε* ‖ 28 in quo] *an* qui? | offendit intellegat *A* ‖ 32 alia *A*, illa *L* ‖ 33 iis *ε*, his *A L*

maxime uelle perspexerim! primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae atque numerosae.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eo summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit; cum enim uideret oratores cum seueritate audiri, poëtas autem cum uoluptate, iam dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa tum ut uarietas occurreret
175 satietati. quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur;
nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est; sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus, cuius omnia nimis etiam exstant structa numerose. nam, ut paulo ante dixi, paria paribus adiuncta et similiter definita itemque contrariis relata contraria, quae sua sponte, etiam si id non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primus inuenit, sed iis est usus intemperantius; id autem est genus, ut ante dictum est, ex
176 tribus partibus collocationis alterum. horum uterque Isocratem
aetate praecurrit, ut eos ille moderatione, non inuentione uicerit; est enim ut in transferendis faciendisque uerbis tranquillior sic in ipsis numeris sedatior; Gorgias autem auidior est generis eius et his festiuitatibus — sic enim ipse censet — insolentius abutitur. quas Isocrates, cum tamen audiuisset adulescens in Thessalia senem iam Gorgiam, moderatius temperauit; quin etiam se ipse tantum quantum aetate procedebat — prope enim centum confecit annos — relaxabat a nimia necessitate numerorum, quod declarat in eo libro quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex: in quo dicit sese minus iam seruire numeris, quam solitus esset: ita non modo superiores
53 sed etiam se ipse correxit.
177 Quoniam igitur habemus aptae orationis eos principes auc-
toresque quos diximus et origo inuenta est, causa quaeratur. quae sic aperta est, ut mirer ueteres *ea* non esse commotos, praesertim cum, ut fit, fortuito saepe aliquid concluse apteque dicerent; quod cum animos hominum auresque pepulisset, ut intellegi posset id quod casus effudisset cecidisse iucunde, no-

4 eo *Bake*, eius *L*, omnis *A*, eius ⟨scriptis⟩ *uel* ⟨orationibus⟩ *alii coni.* ‖ 7 iam *ego*, tum *A L*, *secl. Eussner*, etiam *Stegmann* ‖ 8 uteremur *L et Rufin.*, uteretur *A* ‖ 12 structa *Bake*, scripta *AL* ‖ 16 id *A*, idem *L* | *an* id . . . alterum (17) *secludenda?* ‖ 22 tamen cum *A*, *prob. Kraffert* | in Th. ad. *L*, ad. etiam in Th. *Rufin.* ‖ 23 moderatius *A et Rufin.*, moderatius etiam *L* ‖ 25 relaxarat *A L*, *em. Kayser* ‖ 29 correxerat *A*L, *em.* ε ‖ 32 ea *Kayser add.*

tandum certe genus atque ipsi sibi imitandi fuerunt. ipsae enim
aures uel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet 178
uocum omnium mensionem; itaque et longiora et breuiora iudi-
cat et perfecta ac moderata semper exspectat, mutila sentit quae-
dam et quasi decurtata, quibus, tamquam debito, fraudetur offendi-
tur, productiora alia et quasi immoderatius excurrentia, quae
magis etiam aspernantur aures, quod cum in plerisque tum in
hoc genere nimium quod est offendit uehementius quam id quod
uidetur parum. ut igitur [poëtica et] uersus inuentus est termi-
natione aurium, obseruatione prudentium, sic in oratione ani-
maduersum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura
admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque uerborum.
Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc 179
— id enim erat tertium — si placet explicemus; quae disputatio
non huius instituti sermonis est, sed artis intimae. quaeri enim
potest, qui sit orationis numerus et ubi sit positus et natus ex
quo, et is unusne sit an duo an plures quaque ratione compo-
natur, et ad quam rem et quando et quo loco et quemad-
modum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. sed ut in plerisque
rebus sic in hac duplex est considerandi uia, quarum altera est 180
longior, breuior altera, eadem etiam planior. est autem longioris
prima illa quaestio, sitne omnino ulla numerosa oratio; quibus- 54
dam enim non uidetur, quia nihil insit in ea certi ut in uersibus,
et quod illi ipsi, qui affirment esse eos numeros, rationem cur sint
non queant reddere; — deinde, si sit numerus in oratione, qualis
sit aut quales, et e poëticisne numeris an ex alio genere quo-
dam et, si e poëticis, quis eorum sit aut qui; namque aliis unus
modo aliis plures aliis omnes idem uidentur; — deinde, qui-
cumque sunt siue unus siue plures, communesne sint omni generi
orationis, quoniam aliud genus est narrandi aliud persuadendi
aliud docendi, an dispares numeri cuique orationis generi ac-
commodentur: si communes, qui sint, si dispares, quid intersit,
et cur non aeque in oratione atque in uersu numerus appareat;
— deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero 181
solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam uel genere

1 ipsae enim aures *ε*, ipse enim *A*, aures enim *L* ‖ 5 quasi et *A* 6 alia *L*, aliqua *A* ‖ 9 poëtica et *L*, *secl. Kayser*, poëtae *A*, in poëtica *Schuetz* ‖ 16 e *L* ‖ 17 et . . . plures *Hoerner secl.* ‖ 24 illi ipsi *ego*, illi *A*, ipsi *L* ‖ 25 qualis is sit aut qualis est poëticis ne *A* ‖ 29 omnis generis orationi *A*, omni genere orationis *L*, *em. ε* ‖ 32 communes *Manutius*, omnis *A L*

uerborum, an sit suum cuiusque, ut numerus interuallis, com-
positio uocibus, genus ipsum uerborum quasi quadam forma et
lumine orationis appareat; situe omnium fons compositio ex
eaque et numerus efficiatur et ea quae dicuntur orationis quasi
182 formae et lumina, quae, ut dixi, Graeci uocant σχήματα. at
non est unum nec idem, quod uoce iucundum est et quod mode-
ratione absolutum et quod illuminatum genere uerborum: quam-
quam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque
perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quae tota
seruit grauitati uocum aut suauitati. haec igitur fere sunt, in
55 quibus rei natura quaerenda sit.
183 Esse ergo in oratione numerum quendam non est difficile
cognoscere. iudicat enim sensus, in quo est iniquum quod ac-
cidit non agnoscere, si cur id accidat reperire nequeamus; neque
enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura atque sensu,
quem dimensa ratio docuit quid acciderit: ita notatio naturae et
animaduersio peperit artem. sed in uersibus res est apertior,
quamquam etiam, a modis quibusdam cantu remoto, soluta esse
uideatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poëtarum
qui λυρικοὶ a Graecis nominantur, quos cum cantu spoliaueris,
184 nuda paene remanet oratio; quorum similia sunt quaedam etiam
apud nostros, uelut illa in Thyeste: 'Quemnám te esse dícam?
qui tárda in senécta' et quae sequuntur; quae, nisi cum
tibicen accessit, orationis sunt solutae simillima. at comicorum
senarii propter similitudinem sermonis sic saepe sunt abiecti, ut
nonnumquam uix in eis numerus et uersus intellegi possit.
185 [quod est ad inueniendum difficilior in oratione numerus quam
in uersibus]. omnino duo sunt, quae condiant orationem: uer-
borum numerorumque iucunditas; in uerbis inest quasi materia
quaedam, in numero autem expolitio; sed, ut ceteris in rebus,
186 necessitatis inuenta antiquiora sunt quam uoluptatis [.itaque et

1 sit *Lambin*, est *A L* ‖ 2 genere ipso *Schuetz* | quadam *Schenkl*, quaedam *A L* (⟨in⟩ quadam forma et quasi lumine *Bake*) ‖ 3 lumine *Bake*, lumen *A L*, concinnitate *Schenkl* | situe *Schuetz*, sitque *A L* ‖ 13 iniquum est *L* ‖ 16 dimensa ratio, *an* dimensuratio? | accideret *Maduig* ‖ 19 uidetur *v* ‖ 20 quos *L*, eos *A* ‖ 22 nostros *L*, illos *A* | ille *L* ‖ 23 senectute *A L*, *em. Bothe* ‖ 27 Quod *l*, quod *A*, quo *L* | Quod . . . in uersibus *m om.*, *ego secl.* | quam in uersibus *Jahn secl.* ‖ 28 condant *L* ‖ 30 quadam *L* ‖ 31 *inter* uoluptatis *et* itaque et *codd. mutili interpol. habent* itaque et (*uel om.* et) in hac re accidit ut multis saeculis ante oratio nuda ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta quam ratio numerorum causa delectationis aurium excogitata | itaque ... *p. 47, 3* reliquerunt *seclusi*

Herodotus et eadem superiorque aetas numero caruit, nisi quando temere ac fortuito, et scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt.] — nam quod et facilius est et magis necessarium, id semper ante cognoscitur —: itaque translata aut facta aut iuncta uerba 56
facile sunt cognita, quia sumebantur e consuetudine cotidianoque sermone; numerus autem non domo depromebatur neque habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione; itaque serius aliquanto notatus et cognitus quasi quandam palaestram et extrema liniamenta orationi attulit. quodsi et angusta quaedam atque concisa et alia est dilatata et fusa oratio, 187
necesse est id non litterarum accidere natura, sed interuallorum longorum et breuium uarietate; quibus implicata atque permixta oratio quoniam tum stabilis est tum uolubilis, necesse est eiusmodi ui naturam numeri contineri. nam circuitus ille, quem saepe iam diximus, incitatior numero ipso fertur et labitur, quoad perueniat ad finem et insistat.

Perspicuum est igitur numeris astrictam orationem esse debere, carere uersibus; sed hi numeri poëticine sint an ex alio 188
genere quodam deinceps est uidendum. nullus est igitur numerus extra poëticos, propterea quod definita sunt genera numerorum; nam omnis talis est, ut unus sit e tribus; pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut aequalem esse alteri parti aut altero tanto aut sesqui esse maiorem: ita fit aequalis dactylus, duplex iambus, sesquiplex paean: qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis quod efficitur numerosum sit necesse est. sed quaeritur, quo numero aut quibus potissimum sit utendum. in- 189
cidere uero omnes in orationem etiam ex hoc intellegi potest, quod uersus saepe in oratione per imprudentiam dicimus. est id uehementer uitiosum, sed non attendimus neque exaudimus nosmet ipsos; senarios uero et Hipponacteos effugere uix

---

1 et omnino superior aetas *Hoerner* | caruit *L*, placuit *A* ‖ 2 fortuito ⟨accidit⟩ *Heerdegen* ‖ 4 semper *L*, semel *A* ‖ 5 coniuncta *A* ‖ 7 domo *v*, modo *A L*, de medio *Stroebel* ‖ 10 quod si et *A* $O^1$ $P^1$ $M^1$, quod et si et *F* $O^2$ *uetus* $P^2$ $M^2$ ‖ 11 est dilatata *A*, collatata $O^2$ *uetus*, conlatata *F*, collata $O^1$ *P M* | diffusa *L* ‖ 12 accipere *A*, accedere *F P M* $O^2$ *uetus*, accredere $O^1$, *em. v* ‖ 13 longiorum *A* | quibus *L*, et quibus *A* ‖ 15 ui *ego*, ut *A*, *om. L* | numeri *ego*, numeris *AL* ‖ 16 incitatius? ‖ 24 sesqui *PM*, sesque *FO*, se sesequi *A* ‖ 25 sesquiplex *v*, sequens *A*, sesqui *L* ‖ 30 est id uehementer *A*, quod uehementer est *L*

possumus; magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio. sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor; sunt enim usitatissimi; inculcamus autem per imprudentiam saepe etiam minus
190 usitatos, sed tamen uersus: uitiosum genus et longa animi prouisione fugiendum! elegit ex multis Isocrati libris triginta fortasse uersus Hieronymus Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapaestos: quo quid potest esse turpius? etsi in legendo fecit malitiose; prima enim syllaba dempta ex primo uerbo sententiae postremum ad uerbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis sententiae: ita factus est anapaestus is qui Aristophanius nominatur; quod ne accidat obseruari nec potest nec necesse est. sed tamen hic corrector in eo ipso loco quo reprehendit, ut a me animaduersum est studiose inquirente in eum, immittit imprudens ipse senarium. sit igitur hoc cognitum in solutis etiam uerbis inesse numeros, eosdemque
57 esse oratorios qui sint poëtici.

191 Sequitur ergo ut qui maxime cadant in orationem aptam numeri uidendum sit. sunt enim qui iambum putent, quod sit orationis simillimus; qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem ueritatis adhibeatur in fabulis, cum ille dactylus numerus hexametrorum magniloquentiae sit accommodatior; Ephorus autem, leuis ipse orator et profectus ex optima disciplina, paeana sequitur aut dactylum, fugit autem spondium et trochaeum; quod enim paean habeat tres breues, dactylus autem duas, breuitate et celeritate syllabarum labi putat uerba procliuius, contraque accidere in spondio et trochaeo: *quorum* quod alter e longis constet alter e breuibus, fieri alteram nimis incitatam alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam.
192 sed et illi priores errant et Ephorus in culpa est; nam ei qui paeana praetereunt non uident mollissimum a sese numerum eundemque amplissimum praeteriri; quod longe Aristoteli uidetur secus, qui iudicat heroum numerum grandiorem quam desideret soluta oratio, iambum autem nimis e uulgari esse sermone: ita neque humilem et abiectam orationem nec nimis altam et exaggeratam probat, plenam tamen eam uult esse grauitatis, ut

2 cognoscit *O P M* ‖ 4 longe *Kraffert* ‖ 7 anapesti *A*, anapaesta *L*, *em. v* | 8 eligendo *FOMP²* | ex *A*, in *L* ‖ 10 itaque *L* ‖ 18 iambum *ego*, ambiguum *A*, iambicum *L* ‖ 19 orationi *FO*, oratori *PM* | fieri ut is *L*, ratione *A* ‖ 20 ueritatis *A om.* | cum *Ernesti*, quod *AL et Non.* | 21 dactylus *O¹ et Non.*, dactylicus *A O² uetus et FPM* ‖ 22 et *A*, sed *L* ‖ 26 quorum *add. Heerdegen*, ⟨ideoque⟩ quod *Bake* ‖ 27 constaret .: fieret *L*, *em. Ernesti* ‖ 29 ei *Jahn*, et *L* | 34 et abiectam *Lambin*, nec abiectam *L*

eos qui audient ad maiorem admirationem possit traducere;
trochaeum autem, qui est eodem spatio quo chorius, cordacem 193
appellat, quia contractio et breuitas dignitatem non habeat: ita
paeana probat eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire, cum
utantur; esse autem tertium ac medium inter illos, et ita factos eos
pedes esse, ut numeris singulis modus insit aut sesquiplex aut
duplex aut par. itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo
commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis; iambus enim 194
et dactylus in uersum cadunt maxime; itaque ut uersum fugimus
in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes; aliud enim
quiddam est oratio nec quidquam inimicius quam illa uersibus;
paean autem minime est aptus ad uersum: quo libentius eum
recepit oratio. Ephorus uero ne spondium quidem, quem fugit,
intellegit esse aequalem dactylo, quem probat: syllabis enim
metiendos pedes, non interuallis existimat; quod idem facit in
trochaeo, qui temporibus et interuallis est par iambo, sed eo
uitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius in
syllabas longiores cadunt. atque haec, quae sunt apud Aristo-
telem, eadem a Theophrasto Theodecteque de paeane dicuntur; 195
ego autem sentio omnes in oratione esse quasi permixtos et
confusos pedes. nec enim effugere possemus animaduersionem,
si semper isdem uteremur, quia nec numerosa esse, ut poëma,
neque extra numerum, ut sermo uulgi, esse debet oratio—alterum
nimis est uinctum, ut de industria factum appareat, alterum
nimis dissolutum, ut peruagatum ac uulgare uideatur; ut ab
altero non delectere, alterum oderis —: sit igitur, ut supra dixi, 196
permixta et temperata numeris, nec dissoluta nec tota numerosa,
paeane maxime, quoniam optimus auctor ita censet, sed reliquis
etiam numeris, quos ille praeterit, temperata.

Quos autem numeros cum quibus tamquam purpuram mis- 58
ceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam, quibus orationis
generibus sint quique accommodatissimi. iambus enim frequen-
tissimus est in iis quae demisso atque humili sermone dicuntur, 197
paean autem in amplioribus, in utroque dactylus; itaque in uaria
et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi:
sic minime animaduertetur delectationis aucupium et quadrandae

1 audiant *v* ‖ 2 *χορδακικόν Schuetz* ‖ 5 et *Sauppe*, sed *L* | 6 numeris *ego*, in eis *L*, eis *Ernesti* 13 fugit *ε*, fecit *L* ‖ 17 uitiosius *L*, *em. Manutius* ‖ 20 sentio *L*, censeo *Bake*; *idem* sentiunt *§ 197* ‖ 23 esse *v*, est *L* ‖ 24 iunctum *L*, *em. ε* ‖ 27 permixta . . . numeris *Bake secl.* | numerosa <oratio> *Heerdegen* ‖ 29 terminata *uel* moderata *alii coni.* ‖ 34 itaque *Rufin.*, ita *L*

orationis industria. quae latebit eo magis, si et uerborum et
sententiarum ponderibus utemur; nam qui audiunt, haec duo ani-
maduertunt et iucunda sibi censent, uerba dico et sententias; ea-
que dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos et prae-
teruolat numerus; qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent
198 minus. nec uero is cursus est numerorum, — orationis dico;
nam est longe aliter in uersibus — nihil ut fiat extra modum;
nam id quidem esset poëma; sed omnis nec claudicans nec quasi
fluctuans et aequabiliter constanterque ingrediens numerosa habe-
tur oratio, atque id in dicendo numerosum putatur, non quod
totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit.
quo etiam difficilius est oratione uti quam uersibus, quod in illis
certa quaedam et definita lex est, quam sequi sit necesse, in
dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata aut
angusta aut dissoluta aut fluens sit oratio. itaque non sunt in
ea tamquam tibicinii percussionum modi, sed uniuersa compre-
hensio et species orationis clausa et terminata est, quod uoluptate
aurium iudicatur.

59 199 Solet autem quaeri, totone in ambitu uerborum numeri te-
nendi sint an in primis partibus atque in extremis; plerique
enim censent cadere tantum numerose oportere terminarique
sententiam. est autem ut id maxime deceat, non ut solum; po-
nendus est enim ille ambitus, non abiciendus; quare cum aures
extremum semper exspectent in eoque acquiescant, id uacare
numero non oportet; sed ad hunc exitum tamen a principio ferri
debet uerborum illa comprehensio et tota a capite ita fluere, ut
200 ad extremum ueniens ipsa consistat: id autem bona disciplina
exercitatis, qui et multa scripserint et quaecumque etiam sine
scripto dicerent similia scriptorum effecerint, non erit difficilli-
mum. ante enim circumscribitur mente sententia, confestimque
uerba concurrunt, quae mens eadem, qua nihil est celerius, sta-
tim dimittit, ut suo quodque loco respondeat; quorum discriptus
ordo alias alia terminatione concluditur. atque omnia illa et
201 prima et media uerba spectare debent ad ultimum; interdum
enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata in-
gressio, ut iam a principio uidendum sit quemadmodum uelis
uenire ad extremum. nec in numeris magis quam in reliquis

5 delectarent nec uero minus *L*, *transpos. Heerdegen*, m. d. n. u. *Purgold*
9 aequaliter *L*, *em. Schuetz* ‖ 14 ut ne *Schuetz* ‖ 15 ac (et) fluens *alii coni.*
16 tibicini *L*, *em. Orelli*, tibicinis *ε* ‖ 22 non ut *Bake*, non id *L* ‖ 25 tamen
*M P² O² al.*, tam *F O¹ P¹*, iam *Ernesti coll. p. 50,36*

ornamentis orationis, eadem cum faciamus quae poëtae, effugimus
tamen in oratione poëmatis similitudinem; est enim in utroque
et materia et tractatio: materia in uerbis, tractatio in colloca-
tione uerborum; ternae autem sunt utriusque partes, uerborum: 60
translatum, nouum, priscum, — nam de propriis nihil hoc loco
dicimus; — collocationis autem eae quas diximus: compositio,
concinnitas, numerus. sed in utroque frequentiores sunt et libe- 202
riores poëtae; nam et transferunt uerba cum crebrius tum etiam
audacius et priscis libentius utuntur et liberius nouis; quod idem
fit in numeris, in quibus quasi necessitati parere coguntur; sed
tamen haec nec nimis esse diuersa neque ullo modo non iuncta
intellegi licet: ita fit ut non item in oratione ut in uersu nu-
merus exstet idque quod numerosum in oratione dicitur non
semper numero fiat, sed nonnumquam aut concinnitate aut con-
structione uerborum. ita si numerus orationis quaeritur qui
sit, omnis est, sed alius alio melior atque aptior; si locus: in 203
omni parte uerborum; si unde ortus sit: ex aurium uoluptate;
si componendorum ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad usum,
quae pars quarta et extrema nobis in diuidendo fuit; si ad quam
rem adhibeatur: ad delectationem; si quando: semper; si quo
loco: in tota continuatione uerborum; si quae res efficiat uo-
luptatem: eadem quae in uersibus, quorum modum notat ars,
sed aures ipsae tacito eum sensu sine arte definiunt.

Satis multa de natura; sequitur usus, de quo est accuratius 61
disputandum. in quo quaesitum est, in totone circuitu illo ora- 204
tionis, quaem Graeci περίοδον, nos tum ambitum tum circuitum
tum comprehensionem aut continuationem aut circumscriptionem
dicimus, an in principiis solum an in extremis an in utraque
parte numerus tenendus sit; — deinde, cum aliud uideatur esse nu-
merus aliud numerosum, quid intersit; — tum autem, in omni-
busne numeris aequaliter particulas deceat incidere an facere
alias breuiores alias longiores, idque quando aut cur; quibusque 205
partibus, pluribusne an singulis, imparibus an aequalibus, et
quando aut istis aut illis sit utendum, quaeque inter se aptissime
collocentur et quomodo, an omnino nulla sit in eo genere di-
stinctio; quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa
fiat oratio; — explicandum est etiam, unde orta sit forma uer- 206

6 collocationes *L*, *em. Manutius* ‖ 11 ullo modo non iuncta *M*, *Seyffert*, ullo modo coniuncta *L* (iuncta *ε*), nullo m. c. *Goeller* ‖ 15 ita . . . 23 definiunt *Hoerner secl. coll. § 179* ‖ 23 sensum *L*, *em.* $M^2$; *coll. de or III 195* ‖ 34 istis] *u. Br. § 133* ‖ 37 est etiam *ε et H. Meyer*, etiam est *L*

borum dicendumque, quantos circuitus facere deceat, deque eorum particulis et tamquam incisionibus disserendum est, quaerendumque, utrum una species et longitudo sit earum anne plures et, si plures, quo loco aut quando quoque genere uti oporteat; — postremo totius generis utilitas explicanda est, quae quidem patet latius; non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur.
207 Ac licet, non ad singula respondentem, de uniuerso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. remotis igitur reliquis generibus unum selegimus hoc, quod in causis foroque uersatur, de quo diceremus. ergo in aliis, id est in historia et in eo quod appellamus ἐπιδεικτικόν, placet omnia dici Isocratio Theopompioque more, illa circumscriptione ambituque, ut tamquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat
208 in singulis perfectis absolutisque sententiis; itaque posteaquam est nata haec uel circumscriptio uel comprehensio uel continuatio uel ambitus, si ita licet dicere, nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius quod esset ad delectationem comparatum remotumque a iudiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. nam cum is est auditor qui non uereatur ne compositae oratio-
62 nis insidiis sua fides attemptetur, gratiam quoque habet oratori
209 uoluptati aurium seruienti. genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenses neque omnino repudiandum; si enim semper utare, cum satietatem affert tum quale sit etiam ab imperitis agnoscitur; detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum sensum auditoris, tollit funditus ueritatem et fidem. sed quoniam adhibenda nonnumquam est, primum uidendum est quo loco, deinde quam diu retinenda sit,
210 tum quot modis commutanda. adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in Accusationis secundo de Siciliae laude diximus, ut in senatu de consulatu meo, aut exponenda narratio, quae plus dignitatis desideret quam doloris, ut in quarto Accusationis de Hennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. saepe etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numerose et uolubiliter oratio: id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus: quod plurimis locis perorationes nostrae uoluisse nos atque animo contendisse declarant; id autem tum ualet, cum

7 singulas res respondentem *L*, *em. Bake* ‖ 26 auditoris *Heerdegen*, actoris *F O*, auctoris *P M* 31 ut ς, aut *L* ‖ 32 [meo] *uel* nostro *alii coni.* desiderat *L*, *em. Ernesti*

is qui audit ab oratore iam obsessus est ac tenetur; non enim
id agit ut insidietur et obseruet, sed iam fauet processumque
uult, dicendique uim admirans non anquirit quid reprehendat.
haec autem forma retinenda non diu est, non dico in peroratione, 211
qua in ipsa includitur, sed in orationis reliquis partibus; nam
cum sis iis locis usus quibus ostendi licere, transferenda tota
dictio est ad illa quae nescio cur, cum Graeci κόμματα et κῶλα
nominent, nos non recte incisa et membra dicamus; neque
enim esse possunt rebus ignotis nota nomina, sed cum uerba
aut suauitatis aut inopiae causa transferre soleamus, in omnibus
hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit quod propter rerum
ignorationem ipsarum nullum habuerit ante nomen, necessitas
cogat aut nouum facere uerbum aut a simili mutuari.

63
Quo autem pacto deceat incise membratimue dici iam uide- 212
bimus; nunc quot modis mutentur comprehensiones conclusio-
nesque dicendum est. fluit omnino numerus a primo tum inci-
tatius breuitate pedum tum proceritate tardius; cursum conten-
tiones magis requirunt, expositiones rerum tarditatem; insistit
autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia
maxime, qui dichorius uocatur, cum duo extremi chorei sunt,
id est e singulis longis et breuibus; explanandum est enim, quo-
niam ab aliis eidem pedes aliis uocabulis nominantur. dichorius
non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis, sed in 213
orationis numero nihil est tam uitiosum, quam si semper est
idem; cadit autem per se ille ipse praeclare, quo etiam satietas
formidanda est magis. me stante C. Carbo C. F. tr. pl. in contione
dixit his uerbis: 'o M. Druse, patrem appello,' — haec
quidem duo binis pedibus incisim; dein membratim: 'tu dicere
solebas sacram esse rem publicam;' — haec item membra
ternis; post ambitus: 'quicumque eam uiolauissent, ab 214
omnibus esse ei poenas persolutas;' — dichorius; nihil
enim ad rem, extrema illa longa sit an breuis; deinde: 'patris
dictum sapiens temeritas filii comprobauit' — hoc di-
chorio tantus clamor contionis excitatus est, ut admirabile esset.

3 acquirit *O*² *uetus*, adquirit *FPM*, acquirat *O*¹, *em.* ε | prendat *FP* prehendat *OM*, *em.* ε ‖ 4 non dico *Sauppe*, nec dico *L* ‖ 5 qua in ipsa includitur *ego*, quam ipse includit *L*, in quam ipsam includitur *Bake*, quam ipsam includit *Gulelmius* ‖ 6 liceret *L*, *em.* ε ‖ 7 *malim* nescio, cum Graeci . . . nominent, cur nos . . . 13 cogit *L*, *em.* *r* ‖ 21 quoniam *ego*, quod iam *Rufin.*, quod *L* ‖ 22 ab aliis *Rufin.*, ab illis *L* ‖ 25 ille ipse *L*, ipse ille *Rufin.* ‖ 28 deinde *Non. et Rufin.* 30 quicumque uiolasset *Rufin.* (*om.* eam)

quaero nonne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta,
fac sic: 'comprobauit filii temeritas': iam nihil erit, etsi 'temeritas'
ex tribus breuibus et longa est: quem Aristoteles ut opti-
215 mum probat, a quo dissentio. 'at eadem uerba, eadem sententia'.
animo istuc satis est, auribus non satis. sed id crebrius fieri
non oportet; primum enim numerus agnoscitur, deinde satiat,
64 postea cognita facilitate contemnitur. sed sunt clausulae plures
quae numerose et iucunde cadant; nam et creticus, qui est e
longa et breui et longa, et ei aequalis paean, qui spatio par est,
syllaba longior, uel commodissime putatur in solutam oratio-
nem illigari, cum sit duplex: nam aut e longa est et tribus
breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo, aut
e totidem breuibus et longa: [in] quem optime cadere censent
216 ueteres; ego non plane reicio, sed alios antepono. ne spondius
quidem funditus est repudiandus, etsi, quod est e longis duabus,
hebetior uidetur et tardior; habet tamen stabilem quendam et
non expertem dignitatis gradum, in incisionibus uero multo
magis et in membris; paucitatem enim pedum grauitate sua et
tarditate compensat. sed hos cum in clausulis pedes nomino,
non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit,
217 proximum superiorem, saepe etiam tertium. ne iambus quidem,
qui est e breui et longa, aut par chorio trochaeus, qui habet
tres breues et est spatio par, non syllabis, aut etiam dactylus,
qui est e longa et duabus breuibus, si est proximus a postremo,
parum uolubiliter peruenit ad extremum, si est extremus chorius
aut spondius; numquam enim interest, uter sit eorum in pede
extremo; sed idem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum
in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dacty-
lus. nihil enim interest, dactylus sit extremus an creticus, quia
postrema syllaba breuis an longa sit ne in uersu quidem refert;
218 quare etiam paeana qui dixit aptiorem, in quo esset longa pos-
trema, uidit parum, quoniam nihil ad rem est, postrema quam
longa sit. iam paean, quod plures habeat syllabas quam tres,
numerus a quibusdam, non pes existimatur; est quidem, ut inter

3 quem *M $P^2$ $O^2$ al. et Rufin.*, quae *$P^1$*, quam *F $O^1$*, *an* quem ⟨numerum⟩? *itemque* 13 quem ⟨numerum⟩ optime? ‖ 9 ei *ego*, eius *L* ‖ 10 uel *ego* (*aut* unus), qui *L et Rufin.*, quam *v* 13 e *Rufin.*, *om. L* in *Rufin. om.* 18 grauitate sua et *$O^2$ uetus et Rufin.*, grauitatis suaet *F*, grauitatis suae *$O^1$ P M* ‖ 20 est? *u. Br. § 278. Quint. XI 1,51* 22 trochaeus *hic pos. H. Meyer, hab. Rufin. post* breues, *om. L* 23 et est *ego*, sed *L et Rufin.* ‖ 33 habet *Rufin.* ‖ 34 existimatur *ego ex Rufino p. 574, 31; ib. p. 577, 11 cod. A* pes *superscripto* s. habetur existimatur, *cod. B* pes in [*pro* uel] habetur nominatur; habetur *L*, nominatur *Keil*

omnes constat antiquos, Aristotelem Theophrastum Theodectem Ephorum, unus aptissimus orationi uel orienti uel mediae: putant illi etiam cadenti, quo loco mihi uidetur aptior creticus. dochmius autem e quinque syllabis, breui duabus longis breui longa, ut est hoc: ‘amicos tenes’, quouis loco aptus est, dum semel
65 ponatur: iteratus aut continuatus numerum apertum et nimis
219 insignem facit. his igitur tot commutationibus tamque uariis si utemur, nec deprehendetur manifesto quid a nobis de industria fiat, et occurretur satietati. et quia non *numero solum* numerosa oratio sed et compositione fit et genere, quod ante dictum est, concinnitatis, — compositione potest intellegi, cum ita structa uerba sunt, ut numerus non quaesitus sed ipse secutus esse uideatur, ut apud Crassum: ‘nam ubi libido dominatur, innocentiae leue praesidium est’; ordo enim uerborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria — itaque si quae ueteres illi, Herodotum dico et Thucydidem totamque eam aetatem, apte numeroseque dixerunt, ea scilicet non numero
220 quaesito, sed uerborum collocatione ceciderunt; formae uero quaedam sunt orationis, in quibus ea concinnitas est ut sequatur numerus necessario: nam cum aut par pari refertur aut contrarium contrario opponitur aut quae similiter cadunt uerba uerbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat, quo de genere cum exemplis supra diximus: ut haec quoque copia facultatem afferat non semper eodem modo desinendi. nec tamen haec ita sunt arta et astricta, ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus; multum*que* interest utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an plane e numeris constet oratio: alterum si fit, intolerabile uitium est, alterum
66 nisi fit, dissipata et inculta et fluens est oratio.

221 Sed quoniam non modo non frequenter uerum etiam raro in ueris causis [aut forensibus] circumscripte numeroseque dicendum est, sequi uidetur ut uideamus, quae sint illa quae supra dixi incisa, quae membra; haec enim in ueris causis maximam partem orationis obtinent. constat enim ille ambitus et plena comprehensio e quattuor fere senariis uersibus, quae membra

9 numero solum *s om.* numerosa ‖ 10 ante *v*, aut *L* ‖ 11 potest intellegi *secluserim* | cum *v*, quam *L* 17 scilicet *ego*, si *L*, sic *uel* [si] *v* ‖ 22 quidquid ... fit *v*, quid quod ... sic *L* ‖ 26 multumque *ego*, multum *L* ‖ 31 aut forensibus *Kayser secl.*, ac forensibus ⟨disceptationibus⟩ *Piderit* ‖ 35 senariis uersibus *ego ex Quintil. IX 4, 125 et Diom. p. 466, 21 K.*, partibus *L*

dicimus, ut et aures impleat [et] neue breuior sit quam satis sit neque longior: quamquam utrumque nonnumquam uel potius saepe accidit, ut aut citius insistendum sit aut longius procedendum, ne breuitas defraudasse aures uideatur neue longitudo obtudisse; sed habeo mediocritatis rationem: nec enim loquor de
222 uersu et est liberior aliquanto oratio. [e quattuor igitur quasi hexametrorum instar uersuum quod sit constat fere plena comprehensio.] his igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus; sin membratim nolumus dicere, insistimus atque, cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos et saepe diiungimus. sed nihil tam debet esse numerosum quam hoc quod minime apparet et ualet plurimum; ex hoc genere illud est Crassi: 'missos faciant patronos; ipsi prodeant;' — nisi interuallo dixisset 'ipsi prodeant', sensisset profecto se fudisse senarium; omnino melius caderet 'prodeant
223 ipsi', sed de genere nunc disputo. 'cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos?' prima sunt illa duo, quae *κόμματα* Graeci uocant, nos incisa dicimus; deinde tertium (*κῶλον* illi, nos membrum) sequitur non longa (ex duobus enim uersibus, id est membris, perfecta est) comprehensio et in spondios cadit. et Crassus quidem sic plerumque dicebat, idque ipse
67 genus dicendi maxime probo; sed quae incisim aut membratim efferuntur, ea uel aptissime cadere debent, ut est apud me:
224 'domus tibi deerat? at habebas; pecunia superabat? at egebas'; — haec incise dicta sunt quattuor; at membratim quae sequuntur duo: 'incurristi amens in columnas; in antis aëneis insanus insanisti'; — deinde omnia tamquam crepidine quadam comprehensione longiore sustinentur: 'depressam, caecam, iacentem domum pluris quam te et quam fortunas tuas aestimasti' — dichorio finitur. at spondeis proximum illud; nam in his, quibus ut pugiunculis uti oportet, breuitas faciet ipsa liberiores pedes; saepe enim singulis utendum est, plerumque binis, et utrisque addi pedis pars potest, non fere ternis

1 et *alterum seclusi* ‖ 6 e quattuor . . . 8 comprehensio *seclusi* ‖ 10 atque *ego*, idque *L* ‖ 11 sed n. t. solet esse *Pidcrit*, et n. t. est *Bake* ‖ 15 profecto se fudisse *ς*, profectos (-to *OPM*) effugisse *L* ‖ 17 perfugis *Quint. et Ruf.*, perfugiis *L* 19 <quod> *κῶλον Schenkl* 21 id est membris *L et Rufin*, *secl. Schenkl* | est comprehensio *Lambin*, comprehensio est *L et Rufin.*, *Schuetz pos.* comprehensio *post* sequitur ‖ 22 cadit *L et Rufin.*, cadens *Schenkl* ‖ 27 antis aëneis *Schuetz*, alienis *Rufin.*, alienos *L* ‖ 32 pugiunculis *Rufin.*, pungiunculis *L* | faciet *Rufin.*, fecit $F^1$, facit $F^2$ *OPM*

amplius. incisim autem et membratim tractata oratio in ueris 225 causis plurimum ualet, maximeque iis locis, cum aut arguas aut refellas, ut nos in Corneliana secunda: ʻo callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda!ʼ — membratim adhuc; dein caesim: ʻdiximusʼ, — rursus membratim: ʻtestes dare uolumusʼ; — extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse breuior: ʻquem, quaeso, nostrum fefellit ita nos esse facturos?ʼ nec ullum genus 226 est dicendi aut melius aut fortius, *quam* binis aut ternis ferire uerbis, nonnumquam singulis, paulo alias pluribus, inter quae uariis clausulis interponat se raro numerosa comprehensio; quam peruerse fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari Lysiam uult, alterum paene Demosthenem, saltat incidens particulas, et is quidem non minus sententiis peccat quam uerbis, ut non quaerat quem appellet ineptum qui illum cognouerit. sed ego illa Crassi et nostra posui, ut qui uellet auribus ipsis quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset iudicaret.

Et quoniam plura de numerosa oratione diximus quam 68 quisquam ante nos, nunc de eius generis utilitate dicemus. nihil 227 enim est aliud, Brute, quod quidem tu minime omnium ignoras, pulchre et oratorie dicere, nisi optimis sententiis uerbisque lectissimis dicere: et nec sententia ulla est, quae fructum oratori ferat, nisi apte exposita atque absolute, nec uerborum lumen apparet nisi diligenter collocatorum. et horum utrumque numerus illustrat, numerus autem — saepe enim hoc testandum est — non modo non poëtice uinctus, uerum etiam fugiens illum eique omnium dissimillimus; non quin idem sint numeri non modo oratorum et poëtarum, uerum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium quae metiri auribus possumus; sed ordo pedum facit, ut id quod pronuntiatur aut orationis aut poëmatis simile uideatur. hanc igitur siue compositionem siue perfectionem 228 siue numerum uocari placet [et] adhibere necesse est, si ornate uelis dicere, non solum, quod ait Aristoteles et Theophrastus, ne infinite feratur ut flumen oratio, quae non aut spiritu pronuntiantis aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere, uerum etiam quod multo maiorem habent apta uim quam soluta. ut enim athletas nec multo secus gladiatores

3 nos *Rufin.*, nostra *L* ‖ 5 dein *Rufin.*, deinde *L* ‖ 7 quaeso *v*, quasi *L* ‖ 9 quam *add. ε, om. L et Rufin.* ‖ 10 quae *Rufin.*, quas *L* ‖ 11 interponat *ego*, interponit *L et Rufin.* 21 lectissime *L, em. ε* ‖ 22 et] sed *Maduig* ‖ 26 iunctus *L, em. C. F. G. Mueller* 32 et *Lambin secl.*

uidemus nihil nec uitando facere caute nec petendo uehementer,
in quo non motus hic habeat palaestram quandam, ut quidquid
in his rebus fiat utiliter ad pugnam idem ad aspectum etiam
sit uenustum, sic orator nec plagam grauem facit, nisi petitio
fuit apta, nec satis recte declinat impetum, nisi etiam in cedendo
229 quid deceat intellegit. itaque qualis eorum motus quos ἀπα-
λαίστρους Graeci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui
non claudunt numeris sententias, tantumque abest ut, quod ii
qui hoc aut magistrorum inopia aut ingenii tarditate aut laboris
fuga non sunt assecuti solent dicere, eneruetur oratio composi-
tione uerborum, ut aliter in ea nec impetus ullus nec uis esse
69 possit. sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum
qui genus hoc secuti non tenuerunt simile faciamus: ne aut uerba
traiciamus aperte, quo melius aut cadat aut uoluatur oratio.
230 quod se L. Caelius Antipater in prooemio belli Punici nisi
necessario facturum negat: o uirum simplicem, qui nos nihil
celet, sapientem, qui seruiendum necessitati putet! sed hic omnino
rudis; nobis autem in scribendo atque in dicendo necessitatis
excusatio non probatur: nihil est enim necesse, et si quid esset,
id necesse tamen non erat confiteri. et hic quidem, qui hanc a
Laelio, [ad quem scripsit] cui se purgat, ueniam petit, et utitur
ea traiectione uerborum et nihilo tamen aptius explet concludit-
que sententias. apud alios autem, et Asiaticos maxime numero
seruientes, inculcata reperias inania quaedam uerba quasi comple-
menta numerorum; sunt etiam qui illo uitio quod ab Hegesia
maxime fluxit, infringendis concidendisque numeris, in quoddam
231 genus abiectum incidant uersiculorum simillimum. tertium est,
in quo fuerunt fratres illi Asiaticorum rhetorum principes
Hierocles et Menecles, minime mea sententia contemnendi; —
etsi enim a forma ueritatis et ab Atticorum regula absunt,
tamen hoc uitium compensant uel facilitate uel copia; — sed
apud eos uarietas non erat, quod omnia fere concludebantur
uno modo. quae uitia qui fugerit, ut neque uerbum ita traiciat
ut id de industria factum intellegatur, neque inferciens uerba
quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens concidat
delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem
semper uersetur genere numerorum, is omnia fere uitia uitauerit;

4 oratio *L, em. Bake* ‖ 5 recte *v ex Quintil. IX 4,8*, tecti *L* ‖ 6 ἀπαλαίστους *Ualckenaer ex Quintil. IX 4, 56* ‖ 8 ut *Manutius*, ne *L* | ii *ε*, hi *L* ‖ 13 [ne] ut *Manutius*; *at u. Br. § 53* ‖ 17 celat *L, em. ε* ‖ 21 ad quem scripsit *Schuetz secl.* | scribit *Ernesti* | cui se purgat *Heerdegen not.; coll. § 27* ‖ 27 siculorum *L, em. Jahn* ‖ 31 facilitate *ego*, facultate *L*; *u. p. 5,17. 54,7. Br. § 325*

nam de laudibus multa diximus, quibus sunt illa perspicue uitia
contraria. 70
Quantum autem sit apte dicere, experiri licet, si aut com- 232
positi oratoris bene structam collocationem dissoluas permuta-
tione uerborum; — corrumpetur enim tota res, ut et haec
nostra in Corneliana et deinceps omnia: 'neque me diuitiae
mouent, quibus omnes Africanos et Laelios multi uena-
licii mercatoresque superarunt;' — immuta paulum, ut sit:
'multi superarunt mercatores uenaliciique': perierit tota res; et
quae sequuntur: 'neque uestis aut caelatum aurum et
argentum, quo nostros ueteres Marcellos Maximosque
multi eunuchi e Syria Aegyptoque uicerunt;' — uerba
permuta sic, ut sit: 'uicerunt eunuchi e Syria Aegyptoque;' adde
tertium; 'neque uero ornamenta ista uillarum, quibus
L. Paulum et L. Mummium, qui rebus his urbem Ita-
liamque omnem referserunt, ab aliquo uideo perfacile
Deliaco aut Syro potuisse superari;' — fac ita: 'potuisse
superari ab aliquo Syro aut Deliaco': uidesne, ut ordine uer- 233
borum paulum commutato, [isdem uerbis] stante sententia, ad
nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta? — aut si
alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam eamque
[ordine uerborum paulum commutato] in quadrum redigas, effi-
ciatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens ac solutum; age
sume de Gracchi apud censores illud: 'abesse non potest quin
eiusdem hominis sit probos improbare qui improbos
probet': quanto aptius, si ita dixisset: 'quin eiusdem hominis
sit qui improbos probet probos improbare'! hoc modo dicere 234
nemo umquam noluit, nemoque potuit quin didicerit; qui autem
aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente
Attici! quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes! cuius non
tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. sed 71
si quem magis delectant soluta, sequatur ea sane, modo sic ut,
si quis Phidiae clupeum dissoluerit, collocationis uniuersam
speciem sustulerit, non singulorum operum uenustatem: ut in
Thucydide orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent:
isti autem cum dissoluunt orationem, in qua nec res nec uerbum 235

---

1 illa ε *et Maduig*, alia *A L* ‖ 5 corrumpatur *A L*, *em. Hoerner* | et *A om.* 8 paulum *ego*, paululum *A L* ‖ 19 *et* 22 paulum *L*, paululum *A* | isdem uerbis *L*, isdem tamen uerbis *A*, *secl. Bake* ‖ 21 eamque *A*, licet eamque *L* ‖ 22 ordine ... commutato *Schuetz secl.* | efficietur *malim* 23 fuerat *Lambin* 28 didicerit *ego*, dixerit *A L* ‖ 32 si quos ... sequantur *L* | sic ut *L om.*

ullum est nisi abiectum, non clupeum, sed, ut in prouerbio est,
— etsi humilius dictum est [tamen simile est] — scopas [ut ita
dicam] mihi uidentur dissoluere. atque ut plane genus hoc
quod ego laudo contempsisse uideantur, aut scribant aliquid uel
Isocratio more uel quo Aeschines aut Demosthenes utitur:
tum illos existimabo non desperatione reformidauisse genus hoc,
sed iudicio refugisse; aut reperiam ipse, eadem condicione qui
uti uelit, ut aut dicat aut scribat utra uoles lingua eo genere
quo illi nolunt; facilius est enim apta dissoluere quam dissipata
236 conectere! res se autem sic habet, ut breuissime dicam quod
sentio: composite et apte sine sententiis dicere insania est, sententiose
autem sine uerborum et ordine et modo infantia, sed eiusmodi tamen
infantia, ut, ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam
plerumque prudentes: quo qui est contentus utatur; eloquens
uero, qui non approbationes solum sed admirationes, clamores,
plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit quidquam aut spectari aut audiri libentius.

237 Habes meum de oratore, Brute, iudicium; quod aut sequere,
si probaueris, aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in
quo neque pugnabo tecum neque hoc meum, de quo tantopere
hoc libro asseuerani, umquam affirmabo esse uerius quam tuum;
potest enim non solum aliud mihi ac tibi sed mihimet ipsi aliud
alias uideri; nec in hac modo re, quae ad uulgi assensum spectet
et ad aurium uoluptatem, quae duo sunt ad iudicandum leuissima,
sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni firmius,
quod tenerem aut quo iudicium meum dirigerem, quam id quodcumque mihi quam simillimum ueri uideretur, cum ipsum illud
238 uerum tamen in occulto lateret. tu autem uelim, si tibi ea
quae disputata sunt minus probabuntur, ut aut maius opus
institutum putes quam effici potuerit, aut, dum tibi roganti
noluerim obsequi, uerecundia negandi scribendi me impudentiam
suscepisse.

2 tamen simile est *A et Non. om.* | ut ita dicam *Ernesti secl.* ‖ 4 quod ego laudo *A m l om.* ‖ 7 reperiant, *Ernesti*; *idem* ipsa, *Piderit* ipsi; *at est dictum μετ' εἰρωνείας* 10 autem se sic *FPM*, autem sic se *O* ‖ 11 composite et *A m l om.* ‖ 12 tamen *A m l om.* ‖ 17 exspectare aut audire *L* ‖ 22 mihimet *A*, mihi *L* ‖ 24 nouissima *L* ‖ 28 tamen *A*, cum *F*, *om.* *OPM* ‖ 31 imprudentiam *F O P*[1]

# Index nominum.

(numeris significantur sectiones Oratoris Tulliani; a. = anno (annis) ante Christum natum; ca = circa; m. = mortuus).

## Index uerborum Graecorum.

Graece scriptorum. *



*) In Abrincensi codice Laudensisque archetypi apographis omnia Graeca Latinis litteris exarata sunt.

## Index curarum criticarum

nuper in Oratorem Tullianum editarum†.

***Baehrens**, Jahrb. f. Philol. CXXIX 840 (ad § 163).

**Bake**, Mnemos. IX 229.

**Bergk**, Opusc. I 308 (ad § 152).

***Deiter**, Philol. XXXXIV 352 (ad § 16).

**Doederlein**, Reden u. Aufsätze I 398 (ad § 157).

**Eussner**, Philolog. XXXXII 624 (ad § 174.—*46).

**Freund**, Lex. Lat Prolegg. LVIII (ad § 185).

**Kraffert**, Beitr. z. Kr. u. Erkl. d. latein. Autoren. III. Progr., Aurich 1883. (ad § 135. 176. 189).

***Mueller Lucian.**, Philol. XXXXIII 360 (ad § 159).

**Madulg**, Aduers. crit. II 188—190. *III 95—100.

**Nesemann**, Zur Textkritik des Brutus und des Orator, Progr., Lissa 1882, (ad § 115).

**Pluygers**, Mnemos. VIII 367 (ad § 135).

**Rubner**, Philol. Anz. X 100 (ad § 109). — De Orat. Tull. cod. Laurent. 50, 1, Progr. gymn. Spirensis a. 1882.

**Schenkl C.**, Z. f. d. österr. Gymn. 1870, XX 619.

**Seyffert M.**, Z. f. d. Gymnasialw. 1861, XV 61 (ad § 152), 71 (ad § 202).

***Stroebel**, Philolog. Rundschau 1885, V 334 (ad § 162. 186).

***Stamm**, Die Partikeluerb. et quidem (ac-quidem) bei Cicero, Progr., Rössel 1885 (§ 152 'et quidem nos' egregie defenditur p. 10, coll. Brut. 282. diu. I 112. II. 77. fin. III 8. 27).

**Wesenberg**, Emend. Tuscul. II 22 (ad § 67).

† Omissa sunt quaecumque uetustiora scripta diligentissime congesserunt Turicenses in Onomastico Tulliano (VI 232 sq., 424—477) et G. Teuffel et L. Schwabe in Hist. Litt. Lat.[4] (§ 182, 4. 177, 6. 181, 1. Nachträge p. 1206).

* scripsit post editionem Teubnerianam a. 1884. A. Eussner, C. Schenkl, H. Hellmuth sua quadam ipsi mecum communicauerunt.

## Addenda et Corrigenda.

### In textu.

p. 11,15 *quoniam* ἀνακολουθίας nomine defendi potest, coll. *et* p. 14, 31, *ne aut* p. 58,13. p. 11 *in utramque partem* iam magis in u. 29 quam 26 secluserim. p. 14, 27 *qui* pro ⟨qui⟩. p 16, 7 poëtae. p. 16, 19 poëtarum. p. 57,22 *et* u. Naegelsbach L. Stil. § 162,2 a, Stamm l. l. p. 15. p. 4, 24 uncos remoue coll. Acc. pr. II 11.

### In apparatu critico.

p. 4, 14 dicam *seclusi* pro dicam seclusi p. 10, 37 Seru. pro Sern. p. 11, 3 <quae> tamen qua in c. *Melanchthon* p. 22, 4 *Gulelmius* p. 14, 3 u. pro *u.* p. 21, 26: 26 pro 62 p. 23, 10 sed *L* | pro sed | *L.* p. 23, 30 . .; ipsos *Beier* | posse eligere *L* 31 oratoris . . . p. 58, 24 uerba *om. O.*

Gressner & Schramm, Lipsiae.